

235

PUBLIKAȚIILE
MUZEULUI BĂNĂȚEAN DIN TIMIȘOARA

Colonizarea Șvabilor în Banat

BCU Cluj / Central University Library Cluj

TRAIAN SIMU

PROFESOR LA LICEUL „GENERAL DRAGALINA“, ORAVIȚA

„BANATUL“

INSTITUT DE TIPOGRAFIE, LEGĂTORIE, LIBRĂRIE ȘI PAPETĂRIE
TIMIȘOARA 1924.

Colonizarea Șvabilor în Banat

DE

TRAIAN SIMU

BCU Cluj Central University Library Cluj

PROFESOR LA LICEUL „GENERAL DRAGALINA”, ORAVIȚA

*M. Șt. Gornu
A. Lapiedatu
Ministru, profesor univ.
omagiu din partea autorului:
Oravița la 25. August. 1924
Prof. Dragalina*

Dedic lucrarea aceasta „Almei-Mater“, foștilor mei profesori
de la Universitatea din Cluj, în semn de recunoștință.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

AUTORUL

Precuvântare

In toamna anului trecut, în cadrele unor mari festivități populare, concetățenii noștrii Șvabi, și-au serbat aniversarea a două sute de ani dela colonizarea lor pe mănoasele plaiuri ale Banatului, fără ca să se fi arătat mai pe larg în românește istoria acestui popor stabilit între noi, care de altcunem ca cifră numerică în Banatul nostru este aproape disperentă. Imprejurarea aceasta m'a determinat să scot în evidență momentele mai însemnate, din istoricul primei colonizări șvăbești îndeosebi, socotind a'mi îndeplini o datorință și mai ales față de Românii bănățeni, fiind cei mai aproape interesați în a cunoaște așezarea Șvabilor în Banat.

August 1924.

T. S.

Prima colonizare a Nemților în Banat s'a făcut între anii 1717 și 1734, adică după alungarea Turcilor din această provincie în dreapta Dunării. [Zic prima colonizare, pentru că la 1737 a izbucnit din nou război între Turci și Imperiali, din care cauză lucrările de colonizare s'au întrerupt, ca să înceapă apoi din nou sub împărăteasa Maria Terezia. Astfel aceste colonizări începură la anul 1763 și sub domnia lui Iosif al II-lea, despre cari spune istoricul Griselini, că germanizau întreg Banatul dacă între coloniști nu s'ar fi ivit grave morhuri molipsitoare ce i decimaseră]. Pe atunci guvernorul provinciei noastre era contele Florimund Claudiu Mercy*), care fusese sufletul colonizării abstrăgând doar numai de timpul celor câteva luni, cât fusese în fruntea oștirilor din războiul Sicilian, trimis acolo de împăratul Carol al VI-lea la

---

*] Familia vestitului general Florimund Claudiu Mercy i-și are originea în localitate Mercy, aproape de puternica cetate Metz din Lotharingia, adică în Franța. Din localitatea aceasta înaintașii lui, prin veacul al XVI-lea, se mutaseră în cetatea Longvilly tot din Lotharingia. Străbunul generalului, la începutul veacului al XVII-lea a fost căpitanul cetății acestea, având aici și posesiuni întinse. Moșul lui — de asemenea a fost general, iar pentru virtuțile militare — curtea imperială îi donase o moșie la Colenberg pe Main. Tatăl lui Mercy s'a numit Petru Eugen, servind și el cu credință pe imperiali până la moartea care îl seceră sub zidurile Budei în luptele cu Turcii dela 1686 având rangul de maior împărătesc. Deci după cum vedem întreaga familie Mercy a fost în serviciul împăratului. Florimund s'a născut la anul 1666 la moșia tatălui său din Martin Fontaine din Lotharingia. La 1682 adică în vârstă de 16 ani intră în armată. Peste un an luptă în contra Turcilor sub zidurile Vienei, iar de aici încă 6 ani petrece în tabera ce avea de scop scoaterea Turcilor din Europa. În decursul acesta a fost grav rănit la față. Intre 1694—1696 se distinge în Italia, fiind apoi iarăși rechemat contra Turcilor, având pe atunci rangul de maior. După vestita luptă dela Zenta este înaintat la rangul de colonel și trimis din nou în Italia. La 1706 împăratul Iosif I la avansat la rangul de general de brigadă. În luptele contra Turcilor dela 1716 primește rangul de general de cavalerie luptând cu iscusință sub zidurile Timișorii și Petrovaradin. La 1 Noembrie 1716 ca drept recunoștință este numit de guvernor al Banatului.

anul 1719. Acest bărbat, în scrierile lui Griselini, este desemnat ca o figură marcantă, căruia Banatul are să-i mulțumiască, renașterea, pentru că în urma războaielor ce le avuse Austria cu Turcii, încheiate prin pacea dela Pasarovaț (la anul 1718), datorită viteazului general prinț Eugen de Savoya de viță latină, provincia noastră a fost complet scăpată de devastare. Peste tot, Griselini vorbește foarte vag în scrierile sale despre acest eveniment, amintind numai în treacăt despre unele comune, înghebate sub guvernorul amintit, ca de exemplu: Cudritz, Bruckenaу, Guttenbrun și Jarmata. Aceste relatări au fost apoi amplificate mai târziu de către istoricii Böhm și Schwicher, mai apoi de Szentkláray și Millecker. Cele mai multe și interesante date cu privire la colonizarea Nemților la noi, durere, le păstrează fosta arhivă imperială și ministerul de război din Viena.

La începutul lunii Noemvrie 1716, se începe prima colonizare, cu orașul Timișoara, de către prințul Eugen de Savoya, atunci când își sporește administrația cu funcționari nemți. Iar când părăsește Banatul recucerit, dă ordin comandantului cetății de atunci contelui Wallis, că în cetate să primiască numai Germani de religione catolică. Peste câteva săptămâni s'au așezat în cetate și o mulțime de marchitani veniți dela cartierul general cu scopul de a-și vinde mărfurile soldaților și să ierneze acolo. Se vede însă că, unii dintre acești vivandieri au îndrăgit apa Begheiului, astfel că la anul 1717 se află în Timișoara 49 familii germane, iar cu începutul anului 1718 se și formează primul consiliu comunal nemțesc. J. Preyer în „Monographie der Kön. Freistadt Temesvár“ pag.55 le amintește și numele acestor membrii din consiliu, arătându-le chiar și origina lor din nordul Germaniei, ca de pildă din Danzig, Brandenburg, Königsberg etc.

La 3 Februarie 1718, sosește la Timișoara și superiorul călugărilor Iezuiți Lorenz Penz, căci încă din toamna anului 1717, împăratul Carol al VI-lea înființase aici un colegiu de Iezuiți. Tot în anul 1718 se ivesc și alți noi imigrați germani, dintre cari, vreo treisute de meseriași sunt trimiși de către cabinetul imperial cu destinația și în scopul de a face reparaturi cetăților bănățene, stricate în urma războaielor cu Turcii, cum a fost cea dela Timișoara, Orșova, Panciova,

Palanca-Nouă, Caransebeș etc. și ca să zidiască apoi cazărmi, magazii și alte edificii publice. Despre aprovizionarea acestor „Kaiserliche Handwerker“-i în mare parte zidari, dulgheri și cărămidari, s'a îngrijit administrația statului în așa fel, că s'au aruncat dări speciale pe locuitorii autochtoni, adecă pe bieții Români.

Nu peste mult timp vedem pe acești lucrători stabilindu-se cu familii cu tot în centrele mai mari ale Banatului, adecă acolo pe unde lucraseră; ba în anul 1719 s'au adus și alți muncitori din Germania, pentru terminarea lucrărilor începute, cari apoi aproape toți se pripășiseră pe aceste meleaguri.

Tot în primăvara anului 1718 sosesc și minieri cari încep din nou exploatarea bogățiilor subsolare ale provinciei noastre. Am zis din nou, pentrucă și mai 'nainte, abstrăgând de exploatările ce le-au făcut Români, se găesc urme și de pe la anii 1437 și 1464, ca de exemplu la Chiglobánya ori Cheglobánya, adecă Ciclova. În toamna anului următor, cabinetul imperial avizează administrația din Timișoara că trimite 13 minieri pentru a fi angajați la minele din Oravița, ori pe aiurea unde-i va reclama necesitatea. La adresa oficială era adnexat și un tablou nominal despre cei expediați.*] Se pare însă, că numărul minierilor trimiși a fost insuficient, prin faptul că în primăvara anului 1722 vedem că sosește un nou transport de 450 persoane. Mulți dintre acești minieri au venit și cu familiile lor, despre a căror expediție s'a păstrat la Viena actul următor: „1722 Montag, den 22 Dito [Juny]. Dieser Tage seynd in etlichen Schiffen auf der Donau die durch einem Hochl. Hof-Kriegs-Raht auf Verlangen Ihre Excelenz des in dem Temesvarer Bannat Commandirenden Herrn General Mercy aus dem Tyrol beschriebene Berg-Knappen, samt Weib und Kinderen bey 450 Köpfen, unter Begleitung dero Berg-Gerichts-Schreibern, Herrn Joseph Angerers, alhier angelangt; um nach besagtem Bannat bey Einrichtung aldort liegender Berg-Werckeren sich niederzu-

---

*] Liste, deren aus Tyroll angekommenen und in den Banat Temesvár abgehenden drey-zehen Heur oder Bergknappen. Joseph Doll, Johann Doll, Peter Jaut, Mathias Jaut, Cristoph Dändler, Johann Haintzel, Martin Söll, Ulrich Söll, Joseph Paumgartner, Jacob Reitter, Sebastian Pichler, Andreas Knab, Johann Forrecker. [Tört. Rég. Közl. VIII. 15.]

lassen, und gute Dienst zu thun." [Tört. Rég. Közl. VIII. 16.] Dar afară de acești Tirolezi, tot în anul 1722 sosesc pe pământul Banatului minieri și din Stiria, Saxonia și Boemia, trimiși tot de cabinetul imperial.

Afară de aceste colonizări s'au făcut și așezări în masse mai mari, dupăcum am zis la început, subt Mercy la anul 1722, iar agentul acestei întreprinderi pentru cercetarea locurilor Făget, Lugoj, Caransebeș, Vârsăt, Oravița și Moldova în scopul colonizării era un fost ofițer din armata imperială: Johann Albrecht Crausser, „Geweste Kays. Fuhrwesens Offizier."

Din referatele și opiniunile sale adresate curții imperiale reiese că, pentru comuna Jarmata ar fi bine să se trimită 100—120 familii. La Lipova observă Craussen că se pot plasa 200 familii numai în acel caz, dacă Românii s'ar muta, eventual li-s'ar impune să se așeze toți numai într'o stradă, iar pământurilor să li-se facă o nouă împărțire. Lugojul și Caransebeșul se pare că a fost destul de populat cu autochtoni, căci expertul Craussen deocamdată nu propune nici-o familie pentru centrele acestea. La Vârsăt nu recomandă coloniști, pentru că nu era apă bună de băut, iar la Oravița-Română și „Proștean" [adecă Broșteni] proiectaseră a trimite vre-o treisute familii, în cazul când Românii băștinași ar ceda de bunăvoie locul coloniștilor, ceiace Românii, legați de glia lor strămoșiască, n'au făcut-o, și astfel nici Oravița-Montană nu s'a putut întocmi pe temelia Broștenilor. Infine pentru Moldova și împrejurime deasemenea se stabiliseră treisute familii. Propunerile lui Craussen cu mici modificări au fost acceptate în întregime de către împăratul Carol al VI-lea, care în luna Februarie 1722 chiamă la Viena pe acest bărbat iscusit ca să-l încredințeze cu recrutarea coloniștilor.

Recrutarea s'a început în stil mare cu două luni mai târziu, adecă în luna Aprilie, la Regensburg, iar în Maiu la Worms, cu un rezultat de peste 1000 de familii. În luna Iunie îl vedem pe neobositul Craussen în Darmstadt și într'o epistolă adresată lui Mercy îl asigură, că are șanse de a câștiga coloniști și din principatele Hessen și Trier. Cei recrutați n'au plecat deodată, ci în patru transporturi și anume: primul la 26 Iunie st. n. adecă în ziua Sfântului

Ion, al doilea în 28 Iulie, adecă în ziua Sfântului Iacob, al treilea în 24 August, în ziua Sfântului Bartolomeu, iar al patrulea la Sân-Mihai în 29 Septemvrie.

Din primul transport nu s'au stabilit așa mulți în Banat pentrucă contele Mercy, pe o bună parte din cei sosiți, îi trimite la moșiile lui de peste Dunăre, în județele: Tolna, Fehér și Baranya rămânând acolo pân'n zilele noastre.

La începutul anului următor, Craussen, pleacă din nou, în Germania pentru recrutarea coloniștilor. Se pare însă că, de data aceasta, n'a arătat destoinicia din trecut, căci îl vedem la Nussdorf de lângă Viena degradat din slujba avută și însărcinat a face transporturile coloniștilor pe Dunăre. În locul lui, pentru recrutarea imigraților, este de astă dată însărcinat de către contele Mercy: Ioan Francisc Falck din Worms. Mercy, într'o epistolă adresată lui Falck la data de 20 Martie 1723, îl descrie pe Craussen că este neglijent, și că nu-și îndeplinește chemarea cu deplină conștiinciositate; în actul numirei însă spune că, singur lui Craussen, îi este prea greu să îndepliniască această misiune importantă.

De aici încolo colonizarea continuă cu mai multă animație *) așa că, la finea anului 1723 imigrații formară șaptesprezece (17) comune, aproape toate în districtul Palanca-Nouă, dintre cari cele mai însemnate sunt: Vârșăț, Biserica-Albă și Freidorf. Cu începutul anului 1724 toate agendele colonizării sunt încredințate lui Falck, iar Craussen este însărcinat cu supraveghierea nouilor colonii, avându-și sediu,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

*) Agenția Bruckentheiss din Viena adresă lui Mercy mai multe comunicate, din cari se evidențiază agilitatea lui Falck. Comunicatul din 29 Aprilie 1723 zice: „Donnerstag, den 29. Dito [April]. Nachdem gestern aus dem Reich etwelche Schiff mit unterschiedlichen Familien aus Schwaben, welche sich in dem Königreich Ungarn in denen angewiesenen Orten annessig zu machen gesinnet seynd, angelanget, als thun solche ihre Reiss weiter dahin fortsetzen.“ La 12 Maiu comunicatul următor: „Dieser Tagen seynd wieder etlich 100 Personen Bauersleute, und andere aus dem Reiche zu Wasser alhier angelanget und haben ihre Reiss weiter nacher Hungarn, um in selbstigem Königreich in denen angewiesenen Örttern sich niederzulassen, fortgesetzt.“ Iar la 29 Septemvrie informația următoare: „Dito [Mitwoch, den 29. September] seynd abermalen 4 grosse Flösse mit Fränkisch und Schwäbischen Familien von hier nach Hungarn abgegangen, um aldorten in dem Bannat Temeswar sich häuslich niederzulassen, und ein un andere Oerter zu bevölickern.“ [Tört. és Rég. Ért. VIII. É. I. 20.]

în Pojejena. Ivindu-se apoi și aici nemulțumiri în contra lui Craussen, acest agent este demis din funcție, deoarece a sedus pe Mercy prin faptul că, a adus în Banat numai oameni săraci și lipsiți, și nu pentru cari avusese însărcinare, adecă oameni cu dare de mână. Intr'adevăr, printre imigrați erau foarte mulți săraci, cari nu erau în stare să înceapă ceva fără sprijinul guvernului. Mercy, văzând această situație, face împăratului un raport amănunțit, arătând mizeria ce o îndură acești coloniști cari numai cu ajutorul administrației militare pot să o ducă de pe o zi pe alta.

În urma acestei încunoștințări, împăratul trimite o circulară prinților de pe Rin, adecă celor din Worms, Speier, Strassburg, Lotharingia, Pfalz, Baden, Hessen-Cassel, Nassau etc. în care le atrage atenția că, în viitor, numai acelor coloniști le permite imigrarea, cari s'au recrutat cu știrea și incuviințarea lor. Circulara sună astfel:

Carl der Sechste von Gottes Gnaden Erwählter Römischer Kayser zu allen Zeiten Mehrer des Reichs, etc. etc.

Hochwürdigste, und durchleuchtigste Liebe Vettere und Churfürsten; Uns ist von Unseren Hoff-Kriegs-Rath in Unterthänigkeit angezeigt worden, was gestalten der in Unserem Temesvarrer Bannat commandirender General-Feld-Marechal von Mercy gehorsambst berichtet, was massen die Fischer von Donauwerth und Neuburg, eine Menge Armer aus den Oberrn Reichs-Creyssen Landen herabkommender Leuthen, umb sich in Unseren Königreich Hungarn und denen durch Göttl. Gnad, zu besserer Bestärckung der Vormauer der Christenheit, in letzterm Türcken Krieg erworbenen angränzenden Provintzien nider zu lassen, ohne einzige Vorsicht stets hinunter führen. Wie nun diese, vorgedachtem Bericht nach, meistens nur müssiggehende und unnütze Leuthe seyen, welche eben aus Abgang der Mitteln sich weder häusslich niederlasen — noch einige Wirthschafft antretten — oder besorgen können, sondern sich anderen Inwohnern zur Last auff das Bettlen un Herumbgarten notwendig begeben und verlegen müssen: Als ersuchen Wir Euer Lbden. Lbden. Freundgnädiglich, in dem Bezirck des Ober-Rheinischen Creysses durch behörige Weege fürdersambst Kund zu machen, dass ins künftige keine andere Familien, als welche mit ihrer Herrschafften Wissen und Willen von denen darzu

bestellten und hierzu mit denen aus Unserer Kayserl. Reichs-Hof-Cantzley gefertigten Kayserl. Passporten versehen und beglaubigten Commissarien an- und aufgenommen worden, weder werden passiret — noch in Hungarn und denen anliegenden Landen eingelassen, sondern an denen Gräntzen angehalten und zuruck gewiesen werden. Wornach sich ein jeder von solcher zu Leuthen für Verantwortung und Schaden zu hüten wiessen wird. Wir verbleiben Euer Lbden. Lbden. mit Freund-Vetterlichen Willen Kayserl. Hulden und allem Guten vorderist wohl beigethan. Geben in Unserer Stadt Wien den 4-ten Julii 1724.

Euer Lbden. Lbden. Gutwilliger Vetter

L. S.

Carl mppr.

A. Fried. Carl B. v. Sönborn.

E. T. v. Glandorff.

[Tört. Rég. Közl. VIII. 78.]

În urma acestora, Falck — avizează pe Mercy că raportul lui a avut efectul dorit, pentru că un transport de o adunătură de oameni „liederlich und herrenlos Gesindel“ a fost respins dela imigrare. Aceștia apoi, scrie Falck, reîntorcându-se la vetrele lor, au început a lansa diferite versiuni tendențioase despre Banat, așa încât la un moment dat, nimeni nu s'a mai încumetat a imigra. Crede însă, că situația aceasta desechilibrată s'ar îndrepta, dacă contele Mercy îndeamnă pe vre-un colonist, mai bine situat și cu autoritate, să încunoștințeze pe cei lăsați acasă, că în Banat e bine în toată privința. Pentru scrierea acestei epistole află de potrivit — pe inginerul Schmahl din Oravița, — worunter der in Orevitz subsistirenden Feldmesser Schmahl, welcher mit allen wohl zufrieden, und einen grossen, zur nachfolg begierigen ahnhang zurückgelassen, nicht zu Vergessen were, ahnhero gelangen thethen: etc. [Tört. Rég. Ért. VII. 71].

Epistola acestuia se vede că a avut rezultat favorabil îmbărbătându-se mulți la noi imigrări. Că ulterior au venit și familii mai bine situate ca de pildă Peter Crauss din Săcălovăț, Johann și Sittig Hartmann din Biserica-Albă. Rudolf Mehl, Johann Friedrich și Johann Pechtl din Palanca-Nouă, apoi Mihail Tümler din Langenfeld etc. cari apoi în-

bogățindu-se la noi —, și-au adus și rudeniile, se vede din pașapoartele lor cerute în Iunie 1724.

Mulți dintre coloniști s'au așezat și în dreapta Dunării, adecă Serbia, fiind o parte din ea administrată de guvernatorul din Timișoara, respective de împăratul Carol al VI-lea, în baza tratatului de pace din Pasarovăț. Prinzând vestea aceasta, Conte Mercy a pus pază aspră la Dunăre, dar mai ales la Petrovaradin. Imigraților anume, nu le prea plăcea Banatul, pentrucă în unele locuri pe atunci era mociros. Chiar pentru aceia, vedem pe imigrați în diferite locuri unde năile poposiau, debarcând aiurea fără a se mai gândi la Banat. Conte Mercy, într'un raport al său adresat cancelarului de stat, protestează chiar în contra subprefectului din Tolna Daroczy Ferencz, respective în contra soției acestuia, care se dovedise că, în mai multe rânduri ademenise pe coloniști la debarcare. „— dass sein Weib mit Beyhülff dessen Jägers die zu Populierung des Landes passierende Teutsche Familien debuchiret habe.“

Cu prilejul colonizării din 1724, următoarele comune au fost inpopulate cu Șvabi: Berecuța, Ciacova, Aradul Nou, Becicherecul-Mare, Cervenca, Detta, Guttенbrun, Lipova, Periamoș și Sân-Petru. Coloniștii sosiți la 1725 sunt așezați la Lugoș, Recaș, și Caranșebeș. Tot anul acesta se fac noi distribuiri și plasări de familii în comunele următoare: Deliblata, Divici, Cudritz, Lagerdorf, Macoviște, Munar, Petrilova, Potoc și Voiteni.

Cu anul 1726 se termină colonizările mari: de aici încolo imigrările se fac în grupuri mai mici, și mai ales cu minieri și industriași. Astfel sub guvernatorul Mercy, până la anul 1727 se colonizează în Banat 55 de comune, iar dacă facem o comparație cu anul 1723, când se număraseră numai 17 localități mai de seamă, rezultă că în interesul colonizării, contele Mercy a lucrat cu o perseveranță de admirat.

*
**

Până aici am arătat felul colonizării, acum voesc să descriu decursul acesteia, viața și organizația Șvabilor, privilegiile obținute din partea stăpânirii și în fine despre îndatoririle impuse lor.

Pentruca imigrații să ajungă în Banat cât mai ușor, și-au ales drumul pe Dunăre. Locurile mai însemnate pentru imbarcare au fost: Donauwörth, Marxheim, Neuburg ori Regensburg, unii făcând calea și pe plute.

La început spesele călătoriei le acopereau coloniștii, însă cu începerea anului 1723, le-a luat asupra sa camarila aulică din Viena. Călătoria a durat aproape șase săptămâni, având coloniștii să îndure adese-ori multe neajunsuri, până la locurile de descindere: Palanca-Nouă, ori Panciova. S'au întâmplat și cazuri excepționale, debarcând la Petrovaradin, ori în primăvara anului 1724, când cei destinați pentru Periam părăsesc Dunărea la Seghedin, ca de aici până la locul destinat, calea să o facă în trăsuri. Despre plecarea transporturilor din Germania, administrația militară din Timișoara era avizată de agenții cari recrutau pe coloniști, dintre cari cei mai marcați au fost: sublocotonentul Anton Hirschauer din Marxheim, care în funcția aceasta avea rangul de comisar, apoi agenții Johann Bunkerth, care primește dela Craussen 200 floreni și Johann Philler 302 floreni 40 crițari „für Anwerbung der teutschen Colonisten ins Banat“. Dar și agenția Bruckenteiss din Viena încă înștiința Timișoara despre transporturile ce sosiau. Imigrații ajunși la locul fixat de mai înainte de administrația militară din Timișoara, au fost primiți de un funcționar superior, care aproviziona pe cei sosiți cu hrană, bani, și cele necesare pentru descălecare.

Locurile pentru întemeierea coloniilor erau stabilite în prealabil de către administratorii districtelor: Cenad, Timișoara, Ciacova, Vârșat, Panciova, Palanca-Nouă, Beciche-rec, Lugoj, Orșova, Lipova și Caransebeș — cu aprobarea guvernatorului provinciei. La fixarea unui asemenea loc, se avea în considerare ca noii sosiți să aibe: 1. apă bună de băut, 2. aer curat și sănătos, căutând deci ca cei sosiți să nu fie plasați în apropierea mlaștinelor, 3. să aibe pământ bun pentru cultură și viticultură și 4. să aibe păduri în apropiere pentru folosința lemnelor de construcție și de foc. În primăvara anului 1724 când veniă cei mai mulți coloniști, șeful agendelor pentru colonizare a fost consilierul cameral Francisc Samuil Rebentisch, iar dintre funcționari se disting ad-

ministratorii districtuali: Salhausen dela Palanca-Nouă, Feigelli dela Panciova și Wasy dela Ciacova.

La început, colonizările s'au făcut în partea de răsărit a Banatului, adecă în ținuturile deluroase. [În partea de vest s'au așezat abia la începutul veacului trecut, din pricina mocirlelor ce trebuiau mai înainte secate.] Contele Mercy s'a nizuit ca sudul Banatului să fie cât mai bine colonizat: aceasta a făcut-o pe deoparte pentrucă, în urma devastărilor făcute de Turci, districtul Palanca-Nouă era mai puțin populat, pe dealtăparte pentrucă aici era apa mai bună și aerul mai curat, și în fine pentrucă minele de fier, aramă și argint din acest district, să aibe în apropiere brațe de muncă. Așa s'a întemeiat pe vremuri de pildă Jertoful, mai bine zis Häuerdorf din apropierea Oraviței. După districtul Palanca-Nouă, cel mai populat a fost al Timișorii, aceasta din considerație față de capitala provinciei. Coloniștii comunelor acestui district și anume acei din: Freidorf, Neu-Wien, Jarmata, Bruckenau, Recaș și Mercydorf [care s'a format din coloniști italieni la anul 1734], precum și cei din Chișoda și Beșenova luat mulți ani de-arândul în arendă pământurile Timișorii.

Toate satele ce s'au înjghebat sub contele Mercy, la început aveau 40—50 de case. Cele ce s'au întemeiat sub împărăteasa Maria Terezia numărau încă dela început cel puțin la 200 case, astfel că până acum aceste comune sunt cele mai populate. Aradul-Nou de pildă, la anul 1724 avea 40 familii, la Guttenbrun s'au așezat 45, iar după un recensământ făcut la 1737, Ciacova număra 21 familii, Voitec 21, Detta 37, Denta 36 și Berecuța 14 familii. La anul 1734, în Biserica-albă erau 992 locuitori Șvabi, Palanca-Nouă 449, Socolovaț 244, Langenfeld 171, Saalhausen 198. La 1741 comuna Freidorf avea 37 familii, Neu-Wien 70, Bruckenau 28, Jarmata 25, Recaș 69, iar Becicherecul-Mare 29, Panciova 29, Periam 47 familii [Tört. Rég. Ért. VIII. 55.] Deci la început, în cele 53 comune întocmite de Mercy au trăit vr'o 2000 familii, iar dacă la fiecare familie am lua ca număr mijlociu numai 3—4 membri, atunci cifra acestor coloniști se urcă la 6—8 mii suflete, ceiace pe timpul acela pentru o colonizare era o cifră respectabilă, având în vedere mai cu seamă populațiunea rară a Banatului de pe atunci. Imigrații erau deci colonizați sau în satele părăsite de locuitorii băștinași din

cauza Turcilor, sau se întâmpla că erau așezați și prin comunele locuite de Români ori Sârbi și atunci în ambele cazuri se respecta vechea lor numire. Atunci, însă, când coloniștii înjghebau comune noi acestea se botezau de ei, reamintind numele lor de obârșie de unde au emigrat. Pe vremea împărătesei Maria Terezia și chiar mai târziu, satele înființate primiau adesea numele vreunui funcționar superior, ca de exemplu: Moricfeld, Vecsehaus, Nickydorf, Carlsdorf etc.

Fiecărei familii, la construirea comunei, i-se măsoara locul pentru zidirea casei, iar la împărțirea pământului primia atâtă cât era în stare a-l munci, nesocotindu-se adesea drepturile vechilor proprietari. Cu viticultura coloniștii se ocupau numai acolo unde aveau pământ potrivit, dovedindu-se cei din jurul Vârșăului, Biserica-Albă, Lipova și Guttenbrun de foarte pricepuți. Casele zidite la început, erau primitive, formând străzi înguste și strâmbe: când însă au început a se zidi din visteria și sub controlul statului, comunele primiră o înfățișare mai simpatică, ba chiar impunătoare față de sărăcăcioasele sate românești.

În fruntea fiecărei comune era cîcîte un jude numit „Schultheiss” sau „Schulz”, ales din popor pe un an la propunerea administratorului districtual. Judele era obligat în anumite zile din an [Amstag] să încaseze dela coloniști contribuția și zeciuala, pe care o vărsa la casieria administratorului districtual, purtând despre aceasta registru „Dorfbuch”. Tot datorința judei era să aplaneze și diferitele neînțelegeri ce se iviau între locuitori. Pe timpul cîcîte funcționa, judele era scutit de contribuție, zile de lucru și armată. Comunele mai mici erau subordonate deadreptul administratorului districtual, care î-și însărcina pe vreun funcționar subaltern cu conducerea acestor comune, cum a fost de pildă și Craussen pînă în primăvara anului 1724. De aici încolo, în fruntea mai multor comune mici, camera aulică numia cîcîte un primadministrator, cum fusese de exemplu Wasy, care mai avea sub el încă alți funcționari: doi amtmanni și un oberschultheiss. Primii amtmanni numiți, au fost Ioan Römerer cu sediul în Biserica-Albă și Ioan Nicolae Wollenhaupt în Aradul-Nou. Sfera de activitate a amtmannilor era mai mare decît a primarilor, dar nestabilită lămurit față de administratorii districtuali, cu cari erau adeseori în hărțueli.

provenite din cauze oficioase. Sediul oberschultheissului, care avea aproape aceleași drepturi ca și amtmanni, era în Ciacova.

Coloniștii vechi, înțelegând aici pe cei imigrați în timpul lui Mercy, s'au împărțășit de privilegiile mai multe, față de cei veniți mai târziu pe timpul împărătesei Maria Terezia și Iosif al II-lea. Acest fapt se știe din referada ce o face Craussen guvernorului provinciei în toamna anului 1721, când într'altele cere în numele coloniștilor următoarele favoruri: 1. administrația militară să cedeze coloniștilor orașul devastat Lipova, precum și jurul Oraviței la Proștean, adecă la Broșteni, și regiunea Moldovei, dar fără a se amesteca cu Românii sau cu Sârbii; 2. de transportarea imobilelor lor și de alimentare să se îngrijiască camera aulică; 3. casele și celelalte moșii ca de exemplu: grădinile, pământurile arabile, livezile etc. să se exproprieze în mod gratuit; 4. lemnele de construcție și de foc să le aibă la dispoziție fără plată; 5. să fie absolvați de orice dare, zeciuieală sau robot, [Această dorință a lor, însă, numai câțiva ani a fost luată în seamă]; 6. pentru zidiri să li-se permită a-și tăia piatră, a arde var și cărămizi fără nici o taxă; 7) să le fie îngăduit a-și fierbe bere ori rachiu, și a-și ridica mori, fără să plătească vr'o dare; 8. să aibe permis pentru orice fel de negoț; 9. pe jidani să-i poată opri de a se așeza între ei; 10. la susținerea preoților să contribuie și camera imperială cu bani, tot astfel și la zidirea caselor parohiale; 11. una sută de familii să capete un preot, iar comunele cu peste două sute de familii, pe lângă un paroh să aibe și un capelan, plătit tot de camera erarială; 12. să le fie îngăduit ca în coloniile noi să-și poată aduce preoți din țara lor; 13. la zidirea bisericilor să contribuie și guvernatorul provinciei cu mijloace necesare.

Cererile Șvabilor au fost rezolvite de guvernamentul provinciei prin decisul următor:

Sonebst wird auf die weiters an verlangte Puncta hiemit auch pro resoluțione mitgetheilt, und zwar ad 1-mum Verbleibet auf die vorgehende puncta die angesetzte Resolution.

ad 2-dum Solle zu diser in das Banat begebenden teutschen Familien benöthigter Transportirung eigener Mobilien

und Hauss Nothdürfften nebst der auf der Raiss etwa erforderlich habenden Lebens-Victualien ein Kayserl. Frey-Pass Behöriger Orthen ex administratione angeführt werden.

ad 3-tum hat es wegen deren fiscalischen Weingärten, Aecker und Wisen bey denen vorhergehenden punctis sein verbleiben, was aber deren anwesenden eigenthumblichen Besitzern und einiger ihnen dergleichen schon verliehenen Grundstücken concerniert, so wirdet vor billich erachtet, solche von ihnen abzulösen, wo hingegen dise teutsche Familien ihr Hauss und Hoff selbst zu erbauen haben. Und hat es

ad 4-tum eine gleiche Bewandtnis mit dem Nro 4-to.

ad 5-tum die gewöhnliche drey Frey-Jahr und was deme anhängig, werde in totum verwilligt, wie es eine Hochlöbliche Kayserl. Hof-Kammer vor die im resolvieret.

ad 6-tum Zu Erbauung ihrer Häusser, Kalchsten und Ziegel zu brennen, da ist es im Landt ein regale principis ein eingereichtes Werkh, das keinen privato solches erlaubt seye, mithin auch diesen propter consequentiam nicht gestattet werden kann, allein wird man diese Materialia von Uypallanka um einen leydentlich und geringen Preiss zu überlassen ex administratione bedacht seyn.

ad 7-mum Wass das Bier und Brandtweinbrennen betrifft, so ist solches ebenfals ein hier zu Landt eingerichtes Werkle, davon dem Kayserl. aerario die ausgeworffene Tax abgeführt wirdt. Mühlen aber an denen auffliessenden Wässern zu errichten, wirdt die Gelegenheit auch der Orthen anzu-treffen seyn, wovon jedoch in die Kayserl. Cameral-Cassa der jährliche Mühlzüns wie von allen anderen Gewerben werden muss.

ad 8-mum Der Kaiserlichen Admodiation, solche wie im Land vermög deren Contracten bereits eingerichtet, kann sich niemandt entschlagen. Im übrigen aber Freyer Handl und Wandl nach Entrichtung des Dreyssigst undt Mauth frey gestattet wirdt, ausser, dass sie neu Ansitzende auch in der Kayserl. Saltz-Vorlaag mit denen andern Districts-Unterthanen gleich gehalten werden müssen.

ad 9-num Dass ansonsten in deren bemelten Familien besitzenden Städt, Märkt- oder Dörffer kein Jud eingesetzt oder eingedrungen werden solle, ist placetiret.

ad 10-num Diser Punct wirdt nach einer Hochlöbl. Kayserl. Hof-Kammer-Resolution, gleich in Servien durchgehends agnosciret.

ad 11, 12 et 13-tum Conformiert sich mit puncto 10-mo.

Temesvar, den 15. xbris 1721.

Le Comte de Mercy m. p.

Frantz v. Rebentisch m. p.*

[L. S.]

[L. S.]

Pe lângă aceste favoruri, la anul 1723, mai obțin încă unul și anume: toți imigrații cari aveau 15 ani împliniți, ajungând la Viena, primiau dela camera imperială prin agenția „Bruckentheiss” și suma de 1 floren și 30 creițari pentru acoperirea speselor de călătorie — „an Transport Spesen Beitrag”. In fine, tot cu începerea acestui an, imigrații se colonizează exclusiv pe spesele camarilei aulice, cu condiția că nu vor debarca în drumul lor la alți proprietari, ci se vor așeza numai în Banat iar pentru prima semănătură primiră pe deasupra și grăunțe în mod gratuit din grânarele statului.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De contribuție cei dintâi coloniști au fost scutiți patru ani; cei sosiți dela anul 1726 fură dispensați cinci ani de orice dare și astfel nu-i mirare dacă Mercy obținuse atât de frumoase rezultate în colonizarea Banatului. Inșă această stare a lucrurilor n'a fost privită cu ochi buni de locuitorii autohtoni, adecă de Români și îndeosebi de Sârbi pripășiți la noi. Administrația militară desmoștenindu-i de bunurile lor, pentru a-i putea coloniza pe cei sosiți, demulte-ori era ocupată cu stabilirea ordinii dintre Români băștinași și coloniști, cari fură ocrotiți în detrimentul intereselor vitale ale înaintașilor noștrii. Aduc aici ca exemplu încăerarea ce s'a declarat între Cebzeni și Șvabii din Peciu-Nou (Neu-Wien) pe simplu motiv că li-s'au amestecat vitele la pășune. Dar Sârbi după firea lor — se purtau și mai dârz. Administrația militară din Timișoara a fost nevoită să intervină chiar pe lângă vlădica sârbesc din Arad, ca acesta la rândul lui să-i astâmpere și mai cu seamă pe Sârbi din Aradul-Nou, cari se dovediseră în mai multe rânduri ca folomocari periculoși,

*] Tört. és Rég. Ért. VIII. 73.

făcându-le zile negre bieților Șvabi din partea locului și prin aceia, că mereu îi provocau la bătăi.

Din cele expuse până acum reiese deci că, scopul final al lui Mercy, a fost, ca prin mijlocirea Șvabilor aduși aici, să facă din Banat [provincie, a cărei populație autohtonă mai ales Români, dar firește și Sârbi, fiind două veacuri dearândul subt semilună și astfel istoviți de puteri, iar în urma războaielor crâncene și sărăciți], un centru înfloritor în toată privința, și mai ales pentruca astfel cu mai multă ușurință să se poată exploata bogățiile cari provincia noastră le tănuise. La aceasta tindea contele Mercy cu atât mai mult cu cât fusese designat de împărat că fiind cel mai de ispravă dintre toți bărbații lui de seamă și deci, era firesc să-și concentreze toată voința la desăvârșirea acestei opere.

Agricultura, însă, la început nu luase avântul dorit de contele Mercy. Dintre Șvabii veniți, foarte puțini se pricepeau la munca obositoare a câmpului, la care Români băștinași erau deprinși din tată 'n fiu. Dar mai erau și alte cauze. Pe lângă împrejurarea că cei mai mulți dintre coloniștii primelor transporturi nu erau de felul lor agricultori, mai duceau și lipsa vitelor, trăsurilor, uneltelor etc. dar mai ales a sămânțelor. Astfel Mercy, pe lângă o ordonanță pe care o trimite la toți administratorii Banatului, în care pretinde constrângerea coloniștilor la munca câmpului*] este silit să le procure gratuit și boi, cai, pluguri etc. și în fine și semințe în cantitate corespunzătoare pentru sămănături.**] Pe lângă toate eforturile contelui Mercy, putem zice că, abia către sfârșitul guvernării lui se observă, între coloniști o dragoste mai pronunțată pentru plugărit; până

---

*] „Dass die Unterthanen zur Besorgung des Ackerbaues angehalten, und zur Ziehung der Viehzucht angehalten werden.“ [Szentkláray : Mercy Kormányzata 115.]

**] Primal transport cu semințe sosește la 18 Februarie 1717, adus de Carol Leopold Spitzer : 10.000 ferdele de grâu, 10.000 ferdele secară și 6000 ferdele ovăs. Tot în anul acela în luna Martie sosește încă un transport din Viena însoțit de Ernest Ludovic Schuller. Cu altă ocaziune este însărcinat Iosif Mayerhoffer, care aduce 13.000 măsuri de grâu, 15.000 măsuri săcară și 6000 măsuri ovăs. Altădată Lupu Schlesinger aduce 3000 banițe de grâu și 5000 de săcară, tot pentru sămănat. [Ybid. pag. 116.]

atunci această îndeletnicire o putem socoti încă în fașe la Șvabii noi veniți. Celor mai mulți le plăcea să se îndeletnicească cu cărbunăritul, stânjeneritul [tăierea lemnelor în pădure] și cărăușitul, așa că pentru astfel de ocupați administrația era silită să-i pună și sub amende, Pedepsele de acest soi, au început să înceteze pela 1727; atunci se și observă de altfel la uni dintre coloniști, ca de pildă la cei din Aradul-Nou, râvna de a cultiva pământul, prin faptul că din toate puterile căutau se ajungă stăpân ai pustiei „Zádorlak”, găsind în nizuința lor mare sprijin în amtmanul de acolo. La cultivarea viței n'au fost de nimeni în bărbătați și nici nu-i mirare, dacă încă dela început se prezintă ca foarte dexteri în privință aceasta, ca de pildă cei așezați în jurul Orșovei, despre cari se știe că produceau un vin roșu excelent, ceiace se vede și dintr'o epistolă ce o adresase consilierul Rebentisch din Timișoara la 17 Iulie 1719 administratorului din Orșova, rugându-l să-i trimită un butoiăș cu vin „Zum Genusse meiner Gattin, welche dem veissen Rebensaft unhold ist, weil die Frau Platzmajorin von Temesvar, welche bei uns auf visite ist, vom Durste fürchterlich gequält wird“.

Din îndemnul coloniștilor, la agronomie se născuse și plăcerea pentru creșterea vitelor, grație consilierului D-l Jean de origină franceză. Acesta întemie la Vinga, Ciacova și Modoș, stabilimente pentru creșterea vitelor de rassă, întreținute de stat, cari se distribuiau coloniștilor pentru sume neînsemnate. Astfel am ajuns să cunoaștem cauza că dece Banatul nostru în privința creșterii vitelor și cailor este neîntrecut până'n ziua de astăzi.

Este interesant fenomenul, că industria față de agricultură se pronunțase în Banat cu mult mai repede, fără ca Mercy să se fi ocupat de desvoltarea e mai intensiv. Aceasta se explică prin faptul că, mulți meșteșugari și calfe, ce căutau de lucru printre străini, auzind probabil de Banatul desrobot și de bogățiile lui, cunoscute lor în urma propagandei ce-o făcuse Mercy pentru recrutarea coloniștilor, au venit pe neașteptate, cu gândul că își vor găsi de lucru, presupunând poate și aceia că Banatul, ca teritoriu până atunci neexploatat, v'a reclama stabilirea lor aci. Cei mai mulți au venit din Austria, Boemia și Ardeal. Numărul lor trebuie să fi fost considerabil, întrucât mai toate breslele

erau bine reprezentate, chiar sub guvernarea lui Mercy, ca de pildă: morari, brutari, măcelari, croitori, papucari, căbăniceri, cojocari, zidari, dulgheri, ferari, tâmplari, rotari, tăbăcari, curelari, turtari, săpunari, pânzari etc. Printre acești meșteșugari se întâlnesc și nume românești ca de exemplul Mihaiu Abrudia, care primește concesiune dela administrator, să-și deschidă la Caransebeș un atelier pentru spălarea aurului, „Goldwäscher Proffesion“, ori numele de Nicordel, care este angajat de administrator la 1721 de hornar pentru orașul Timișoara și împrejurime, lucrând cu mai multe calfe. Tot la Timișoara întâlnim și firmele săpunarilor și turtarilor români: Nedelco, Stoian și Jivan.

Paralel cu industria mică, țineau pași și fabricele; ca exemplu aduc aici numirea lui Henrich Framrich de „factor“ [inspector] peste fabricile de postav din Timișoara și Caransebeș, apoi peste „Abafabric-ul dela Borlova [fabrică de postav pentru haine țărănești: aba, pe care Nemții au definit-o astfel: „grobes, ungefärbetes Wollenzeug zur Kleidung für den gemeinen Orientalen“.] Berării se zidiră încă la 1718 ca de pildă la Timișoara, iar peste câțiva ani la Panciova, Caransebeș și Palanca-Nouă. [Despre vechea berărie din Ciclova n'am găsit încă date istorice]. Fabrică de sticlă s'a întemeiat la Calina, care aprovizionase nu numai întreg Banatul, ci de multe ori și țările din Balcani. Existase chiar și o fabrică de hârtie pe la 1733 la Timișoara. Servicultura o încredință Mercy Italienilor cari și pe atunci au fost cei mai pricepuți și mai dexteri în fabricarea mătasei. Centrele cele mai însemnate la noi au fost acelea, unde se așezară Italienii ca de pildă: Mercydorf, Iarmata, Deta. Vârșăț și Biserica-Albă. Conducătorul acestei industrii a fost călugărul italian Clemente Bossi din Mantua, care mai târziu fu înaintat de episcopul diecezei Cenad [la 1749] de canonic „supernumerarius“, ajungând însă cu vremea chiar și prepozit și vicar episcopesc. Fabrica de mătasă cea mai vestită era cea dela Timișoara, căreia i-a fost director Rossi, începând cu anul 1736, și având salar anual 500 floreni.

Dar nici mineritul nu fusese neglijat, cu toatăcă mici exploatări se făcură și sub Turci prin robi aduși de ei. Se aflară urme în această privință mai ales în Oravița, Ciclova, Maidan și Bocșa. Chiar din acest motiv văzurăm pe Mercy

cum încă la început aduse la Oravița și împrejurime 13 minei tirolezi, pentru a sonda cu aceștia toate bogățiile pe cari le tănuiau munții noștri. În fruntea acestor minieri, camera aulică trimise la 26 Aprilie 1719 pe inginerul și inspectorul minier Kropf din Viena. Cercetările acestora avură rezultate surprinzătoare, descoperindu-se la Ciclova, Oravița, Maidan și Dognecea straturi bogate de aramă și fier. Bocșa se prezentase cu mari cantități de fier. Exploatările s'au început mai întâiu la Ciclova, Oravița și Maidan; aici se pare că arama se găsisse în cele mai bune condițiuni căci pentru prelucrarea ei se ridicară [la 1726] pe lângă furnarul vechiu încă două nouă, purtând unul numele „Impăratul Carol” celălalt „Elisabeta”. Industria fierului dela Bocșa s'a început la anul 1722, iar la Dognecea cu un an mai târziu, când se găsisse și mult plumb printre vinele de aramă și de fier. Mercy zidi atunci pe lângă furnalul întocmit de Turci încă alte două, care faptă însă nu-i prea plăcu erarului, pentru-că construirea lor împovărase prea mult vistieria statului. Ca Inspector general al industriei metalurgice, contele Mercy numește pe consilierul minier Hartung, care aduse din Baia-Bistrița și Samolnok (orașe montane în Ceho-Slovacia) o mulțime de minieri, în frunte cu maiestrii lor: Schubert, Gheorghe Koller, conducător la furnale și Marcu Fulda, conducător de uzine, iar pentru contabilitate pe Ioan Erlacher din Tirol. În urma acestora nu e mirare, dacă începând cu anul 1728 administrația militară nu-și mai procură fier și alte metale din Ardeal, Ungaria și Stiria, după cum făcuse până aci. În metale scumpe cum era aurul și argintul mai vestită a fost Ciclova, dar se făceau exploatări și la Oravița și Dognecea. Primul inspector peste minele acestea fu numit de camarila aulică inginerul Kempf. Pe atunci nefiind descoperit cărbunile de piatră, la toate stabilimentele se foloseau cărbuni de lemn.

În ceiace privește comerțul, se pare că și acesta era în mâinile Nemților. Dealtfel aceasta ne-o dovedește înființarea așa numitei „Commerciën Societät” și faptul că administrația militară [la Ianuar 1724] din prilejul când un comerciant sârb dorește să-și deschidă o prăvălie la Timișoara, se interesează la primărie că respectivul pân'aci lo-

cuit-a în districtul Timișorii ori nu? — „weil man deutsche Kaufleute untergebracht wissen will“ [Szentkláray: Mercy kormányszata 138]. Însă și vechii comercianți sârbi, greci și armeni, văzându-și interesele periclitare, își formară o corporație sub prezidenția fruntașului comerciant sârb din Timișoara: Iovan Bibici.

Activitatea contelui Mercy nu se reduce numai la îmbunătățirea situației materiale a coloniștilor, ci îl vedem îngrijindu-se și de hrana sufletească a acestora. Astfel sub guvernarea lui se înființaseră peste treizeci de parochii cu tot atâția preoți ori călugări: franciscani, benedictini și iezuiți, susținuți în mare parte de camera erarială. Cei colonizați erau cu toții catolici și foarte religioși și, deci în timp relativ scurt (între 1717 și 1724) aproape în fiecare comună îi vedem ridicându-și lăcașuri sfinte. La 5 Martie 1724 se făcu și instalarea noului episcop, a contelui Ladislau de Nádasdy în biserica iezuiților.

Contele Mercy se nizuia să întemeieze în fiecare comună nu numai biserici, ci și școli. Așa de pildă la Timișoara încă la 1719 a existat o școală primară, iar „schola latină“, adică liceul, după indicele unui ziar iezuit s'a deschis în mod solemn la 6 Noembrie 1725, având director acesată primă școlă secundară în Banat, pe călugărul iezuit Anton Perger. I. Preyer în „Monographie der kön. Freistadt Temesvar“ spune că gimnaziul s'a deschis oficial în anul 1726 având trei clase. Se vede că școala era întreținută în condițiuni bune, căci la 1733 este mărită, participând la lecții toți tinerii nobililor din Timișoara și Banat. Școlile din provincie, ca de exemplu dela Deta, Lipova, Bruckenaus, Petrilova [aici s'a întemeiat o școală la 1725], încă progresară frumos, conduse fiind de Schulmeister, Ludimagister, Kirchendiener și uneori de preoți.

Dar să amintesc ceva și despre îndatoriile coloniștilor. Cu începerea anului 1729 sunt supuși contribuției, plătind [după avere] fiecare familie dare directă 3–6 floreni.

De taxa aceasta au fost scutiți numai diregatorii, ca de exemplu primari, etc. apoi văduvele și neputincioși. Pe lângă darea aceasta mai plăteau și din venitele agricole: zeciueala, sau în natură sau în bani. În anii de secetă însă, erau scutiți de orice contribuție. Erău obligați mai departe să

contribue cu anumite zile de lucru, fie la pământurile erariale, fie la construirea drumurilor, podurilor, la canalizarea râurilor sau la secarea mlaștinilor. La început, încasarea impozitelor a mers anevoios, probabil pentru că s'a desobicit de sarcina aceasta în decursul anilor cât au fost scutiți. Într'adevăr, din partea amisanilor și administratorilor districtuali, din pricina aceasta s'au făcut multe halbe la forurile superioare, fiind adesea caracterizați de oameni fără bunăvoință, de cerbicoși etc. Administratorul Schubert din Palanca nouă, într'un raport al său spunea următoarele: „Dass alle Klagen und Schwatzhafigkeiten der deutschen Familien wieder ihn blos von ihren halsstarigen, dicken und unbeugsamen Köpfen herrühren und an der Sache gar nichts sei, als dass sie nach Gebühr zu ihrer Pflicht anhaltet.“ (Tört. Ért. V. 89.) După ce însă au constatat că nu pot fi și mai departe scutiți de impozite, Șvabii s'au supus tuturor obligamentelor cetățenești, dovedindu-se în timpul din urmă sub Unguri de patrioți model, disprețuindu-și de mulțori chiar și originea, maghiarizându-se, fără a-i putea opri dela aceasta Frații lor Sași din Ardeal, cu mult mai vechi printre noi. Dar în afară de rătăcirea aceasta în cursul timpului s'au arătat de oameni foarte harnici și cruțători, morali și religioși, iubitori de ordine și curățenie și, deci, cu astfel de însușiri nu e mirare, dacă pe lângă Românii din alte ținuturi, Șvabii se prezintă ca fiind mai superiori, mai ales în cele agronomice.

*
**

Cunoscând în urma acestora istoricul primei colonizări șvăbești, voesc acum a scoate în evidență și datele istorice, respective monografice mai însemnate cu privire la localitățile unde s'au așezat ori pe cari dânși le-au întemeiat. Datele acestea le voi restrânge între anii 1716 și 1737, adică până la erumperea unui nou războiu ivit între Turci și Austriaci, când însă ca guvernator, respective succesori al lui Mercy [care murise moarte de erou în etate de 68 ani, la 29 Iunie 1734 în lupta dela Parma], este contele Hamilton.

Aradul-nou. Comuna aceasta este pomenită ca colonie șvăbească mai întâi la începutul anului 1724. Tot

atunci pe la mijlocul lunii Maiu, primăria este încunoștințată din partea guvernului despre sosirea unui nou transport de 40 familii venite din Germania. Peste două luni, la finea lui Iulie, administrația a reușit să trimită pe un călugăr minorit de preot, avându-și însă locuința în mănăstirea minoriților din Arad. La 5 Decembrie 1724 administrația militară numește de amtmann în comună pe Nicolae Wollenhaupt. Acest slujbaș se vede că era om de ispravă, căci în neînțelegerile ivite cu locuitorii autohtoni (Români) din Sân-Nicolaul Mare, la împărțirea de pământ îi succede să-l obțină pentru ai săi din Aradul-Nou. La 1 Ianuarie 1726 priorul călugărilor minoriți din Arad numește „ex propria autoritate” în locul bătrânului călugăr Mihai din Aradul-Nou, pe părintele Ambrozius. Peste o lună cetățeanul Ioan Blessinger, originar din Ober-Merlen de prin principatul Mainz, își înaintează la guvernatorul provinciei o cerere pentru a obține un pașaport în scopul de a-și aduce în Banat și pe vecinii săi pe cari îi lăsase acasă. În luna Octombrie anul 1726, amtmannul primește dela administrația militară din Timișoara o încunoștințare despre demersurile făcute la episcopul Aradului în contra Sârbilor celor incompatibili. La 1 Martie 1727 coloniștii înaintează o cerere amtmannului pentru a li se ceda lor pusta „Zádorlak”. În primăvara anului 1728 este numit ca preot călugărul Vilhelm Gäbel. Cu începerea anului 1730 coloniștii comunei sunt supuși contribuției, iar dela 1737 Aradul-Nou figurează ca „Markt”, adică ca târg, s'au orășel.

Becicherecul-Mare. Comuna aceasta la 31 Decembrie 1723 este avizată din partea administrației, că va primi ca preot stabil pe Führenberg. În luna Iunie 1724 comuna primește un nou transport de 100 familii, însă acești noi sosiți în toamna anului aceleia părăsesc localitatea, stabilindu-se în alte părți așa că la începutul anului următor, comuna rămăsese numai cu cei sosiți la 1723. Numărul coloniștilor era mereu în descreștere, iar cauza plecării lor era sărăcia și aerul nesănătos; astfel recensământul dela 1747 se prezintă abia cu 28 familii. La scăderea numărului lor a contribuit și războiul Turco-Austriac, din pricina căruia au îndurat multe mizerii, și chiar pentru aceia urmașii lui

Carol al VI-lea au fost cu deosebită considerațiune față de Șvabii de aici și din împrejurime.

Berecuța. Cu privire la comuna aceasta primele date istorice, despre sosirea Șvabilor aici, se înregistrează la 16 Maiu 1724, când administrația din Timișoara îndrumă pe primadministratorul Wasy să colonizeze o parte din Șvabii din Denta și Berecuța, comune, cari în urma războiului izbucnit la 1715 între Turci și Imperiali, în mare parte fuseseră distruse. Colonizarea de aici n'a prins rădăcini, căci la 1737 recensământul ne arată numai 15 familii, mutându-se mai târziu și acestea la Deta.

Bocșa-Montană. Colonizarea Șvabilor și a străinilor se face atunci, când camera aulică începe exploatarea fierului și a altor minereuri, ridicând astfel la 1718 un furnal; cei dintâi coloniști erau fără îndoială pricepuți în industria fierului. Adevăratul transport sosește la 1726 din județul Sepeș [astăzi în Cehoslovacia] adus de administrația militară din Timișoara. Tot în anul acesta a luat ființă și parohia romano-catolică. Bază trainică colonizării de aici i-o dă transportul din anul 1727, compus din mineri adusi din Germania.

Bruckenaу. Primul eveniment în colonia aceasta se înregistrează în luna Ianuarie 1725, când credincioșii primesc de preot pe călugărul Iosif Tausendpfund, pe lângă un salariu anual de 150 floreni. La 1728 comuna primește o rezoluție favorabilă, dela administrația militară, cu privire la folosirea pustiului Șarad, pe care până aci o beneficiau numai Șvabii din Iarmata. În luna Aprilie 1732 administratorul districtual anunță guvernorului provinciei abuzul ce-l comit coloniștii de aici în pădurile din apropiere, la arderea cărbunilor de lemn.

Caransebeș. Din recensământul dela 1717 reiese că orașul acesta a fost pe vremea colonizării Șvabilor cel mai populat dintre localitățile Banatului, având pe atunci 422 case, iar după constatările din 1721, dacă acelea au fost într'adevăr exacte, în Caransebeș trăiau 600 familii. Se pare, deci, că împrejurarea aceasta a și determinat pe Craussen, despre care am amintit la început pentru a nu plasa și în localitatea aceasta coloniști. Cu toate acestea în primăvara anului 1721 administrația militară trimite pe

călugărul franciscan Carol Pigler [ori Püchler] la Caransebeș, iar la 1724 se vorbește de un alt părinte franciscan cu numele H e n n e l, de unde deducem că și aici se așezară coloniști, dar pe nesimțite fiind aceștia mai ales meșteșugari, ceiace rezultă dealtcum și din faptul că la 1725 contele Mercy trimite pe un așa numit „F r a m r i c h” [pe care l-am amintit mai nainte] de „factor” pentru fabrica de postav de aici.

Cudriț. După Milleker comuna aceasta s'a colonizat pe la 1719 cu imigrați din Alsacia sub conducerea lui Ioan Tetz [de aici și derivă numirea unui deal plantat cu vie „Tetzberg“]. În rapoartele lui Craussen făcute guvernatorului provinciei la 1722, nu este încă nimic pomenit de colonia aceasta, ba nici chiar pe harta lui Mercy comuna aceasta nu ocure. Se pare, că localitatea aceasta se colonizase din prilejul marelui imigrări dela 1724. La anul 1731 se vorbește de Cudriț ca de o comună populată binișor [„Zimblich populiret“], iar în anul următor își ridică localnicii și un lăcaș sfânt, cerându-și tot atunci și preot stabil, care dorință însă abia la 1741 li-se îndeplinește. Pân' atunci Cudriț fusese o filie la parohia din Vârșăț. La 1733 se găsesc aici treisute locuitori Șvabi, ceiace, însă, n'a fost nici o piedică să nu primiască la cererea proprie [la 1737] și un învățător.

Cervenca. La 16 Maiu 1724, neobositul funcționar superior Wasy primește dela administrația militară din Timișoara ordin, că din cele 130 familii sosite la Panciova, 50 din ele să le colonizeze în Clisura Dunării, la Cervenca. În luna Martie 1728 comuna este avizată despre sosirea unui preot. Comuna se pare a fi fost bine populată pe la anii 1730—1731, pentrucă îi vedem pe coloniști ridicându-și în acel timp o biserică de spesele lor proprii. Faptul, însă, că peste câțiva ani preotul E y s e n h a u e r îi părăsește pe motiv că nu-și primia salariul demonstrează contrariul. La 1735 este pomenit de preot, călugărul M a u r e r. În războiul din 1737—1739, Cervenca fu complet nimicită, iar coloniștii se așează în mare parte la Vârșăț.

C i a c o v a. Date exacte despre sosirea coloniștilor aici nu sunt; cu toate acestea în arhiva episcopiei catolice de Cenad afirmative există un document care vorbește despre

întemeierea parohiei la anul 1724, de unde deducem, că, nu mult înainte, sosiră și Șvabii la Ciacova. Cei sosiți și-au ridicat biserică la 1734. Recensământul dela 1737 arată un număr abia de 21 familii. După pacea dela Belgrad, însă, sau mai bine zis sub domnia împărătesei Maria Terezia, comuna aceasta progresează foarte frumos.

Ciclova-Montană. Colonizarea o face tot administrația militară între anii 1717—1720 cu minieri germani și boemi. Nu mult după sosirea lor aici își ridicaseră pe stânca bisericii de astăzi o capelă pe frontispiciul cărea se află o icoană a Maicei Domnului atribuindu-i-se putere miraculoasă. Episcopul diecezei Cenad, Falkenstein, stabilește la 1734 acest loc pentru pelegrinaj, pe seama credincioșilor catolici. Numărul coloniștilor a crescut din ce în ce paralel cu avântul pe care îl luase industria metalurgică din partea locului.

Deliblata. Primul eveniment referitor la Șvabii de aici se inregistrează atunci când aceștia sunt avizați de administrația din Timișoara, în luna Octomvrie 1726 despre sosirea unui preot. În anul 1732 este amintit de preot aici un Ungur cu numele Francisc Komaromy, în contra căruia însă, Șvabii, își arată nemulțumirea, adresând guvernorului în anul următor o plângere. La 1738 o mare parte a coloniștilor se refugiază la Biserica-Albă.

Denta. Prima știre despre așezarea coloniștilor în comuna aceasta, datează dela 1724. Tot în anul acesta se înființase și o parohie numit fiind în calitate de paroh Nicolae Valbach. În anul următor, în contra acestuia, priorul iezuiților din Timișoara face cercetare disciplinară pentru ținuta sa incorectă. La recensământul din 1737 se găsiră în comună 37 familii șvabești.

Deta. Colonizarea în comuna aceasta se pare că s'a făcut în luna Iulie 1724. În cele bisericești însă, abia la 1739 ia ființă în detrimentul parohiei din Denta, care desființându-se, aparține de acum înainte ca filie a acesteia. La 1739 comuna are și învățător. Din prilejul recensământului din 1737 se aflară 37 familii în comună.

Divici. Multora li-se pare poate curios că în comuna aceasta de pe țărmul Dunării, astăzi curat sârbească, pe la 1733 erau coloniști Șvabi, cari se îndeletniciau cu mineritul la Moldova. Aceasta ne-o arată dealtfel și cererea minie-

ului Baumann adresată administratorului districtual, pentru a i-se îngădui să se mute la Palanca-Nouă, ceiace însă i-s'a refuzat pe motiv că n'a cerut și învoiala oficiului minier din Moldova. In cele bisericești coloniștii aparținură parohiei din Moldova.

Dognecea. Incă pela 1722 se găsesc așezați în comuna aceasta minieri germani, aduși de administrația militară în scopul exploatării plumbului și a altor metale ce se aflau aici în cantități considerabile. La 1732 se înființează, datorită coloniștilor, parohia catolică. In anul următor, se înregistrează sosirea unui nou transport de 100 muncitori, pe cari administrația din Timișoara îi scutește de orice contribuție.

Freidorf. Comuna aceasta s'a întemeiat la 1723 pe moșia și sub protectoratul contelui Paul Francisc Wallis, comandantul cetății Timișoara, căruia coloniștii în anumite zile din an erau obligați a-i lucra și îngriji domeniul. Chiar din acest motiv locuitorii erau scutiți de orice dare și astfel de aici se și derivă numirea comunei de Freidorf. In primăvara anului 1730 în localitate a izbucnit un foc, care a mistuit peste 15 case. Tot în anul acela contele Wallis este transferat, în Ardeal, din care prilej camera erarială răscumpără moșiile contelui și comuna Freidorf este obligată la împozite. La 1735 locuitorii și-au ridicat o biserică, la clădirea căreia a contribuit în mare parte și camera erarială. In anul 1737, administrația încunoștiințează comuna că fânețele cerute nu le vor primi, „bis sie nicht ihre Felder ganz urbar gemacht“. [Tört. Adat. IV. 172.] La 1741 în Freidorf trăesc 37 familii.

Freudenthal. Date despre existența coloniei acesteia se știu din vara anului 1724, când guvernorul provinciei numește de preot pe Ioan Braun pentru coloniile Freudenthal, Häuerdorf și Zalhausen". La 1733 însă aparține ca filie Rusovei.

Gutenbrunn. In primăvara anului 1723 administrația militară din Timișoara printr'un ordin circular, le dă dreptul coloniștilor de aici să cultive vie. La 1727 administrația intervine pe lângă priorul iezuiților, care era și vicar episcopesc în Timișoara, să îndemne pe preotul Lipovei, care îndeplinia și agendele preoțești din Gutenbrunn, la mai multă punctualitate. La începutul lui Noemvrie 1729 administrato-

rul districtual din Lipova este îndrumat, de administrația din Timișoara, să facă pentru iarnă, noului preot sosit la Gutenbrunn, toate înlesnirile necesare. Dela anul 1733 colonia aceasta are preot stabil, plătit de credincioși.

Iarmata. Comuna aceasta a luat ființă în toamna anului 1721 datorită lui Craussen. Colonia, încă dela început, se pare că avuse preot, pentrucă administrația din Timișoara în luna Decembrie 1724 roagă autoritățile bisericesti să trimită aici un alt preot în locul celui decedat. În primăvara anului 1726 administrația dă ordin funcționarului districtual, să confiște toată berea coloniștilor, fabricată în mod clandestin. La 1728 se împărțește pusta „Șarad“ între coloniștii din Iarmata și Bruckenau. Un colonist cu numele Ioan L ö h n, în vara anului 1730 cere consimțământul funcționarului districtual pentru a se muta în altă comună, pe motiv că pentru finea anului va fi supus impozitelor. [Mulți s'au folosit la început de apucătura aceasta, atunci când li-se apropiase termenul pentru plățirea dărilor, mutându-se în altă parte și acolo fiind priviți de coloniști noi, erau din nou scutiți 4—5 ani de orice dare.] Cererea iscusitului cetățean, însă, a fost refuzată, probabil pentrucă și administrația cunoscuse șiretlicul acesta. La 1733 aparține de comuna Iarmata bisericeste și coloniile Bruckenau și Sân-Andrei, fiind mai puțin populate. Din prilejul războiului Turco—Austriac dela 1737—1739 coloniștii s'au resfirat pe unde au putut, întorcându-se după pace în număr complet, ceiace, însă, un s'a întâmplat la multe colonii vechi, ca de pildă: Cervenca, Langenfeld, Häuerdorf etc. de unde coloniștii refugiindu-se la orașe, nu s'au mai reîntors unde fuseseră colonizați. Astfel s'au despopulat sate întregi de-ale coloniștilor.

Häuerdorf. Colonia aceasta pare că s'a întemeiat la anul 1720 de către niște coloniști cari lucraseră în minele dela Oravița, botezându-și satul „Häuerdorf“, după meseria ce-o exercitau. La începutul lui August 1724 credincioșii d'aici primesc pe Ioan Braun ca preot, care administrea și coloniile Freudenthal și Zalhausen. Pe la 1727 li-se împărțește și pământ acelora cari voesc să se ocupe cu agricultura. La 1734 administrația din Palanca-Nouă obligă pe coloniști să contribue și ei cu bani, la zidirea unei biserici

catolice la Rusova; la aceasta însă cei din Häuerdorf nu se supun. Pe motiv că și coloniștii de aici au fabricat bere în ascuns, administrația din Palanca, în primăvara anului 1728, le confiscă atât instrumentele întrebuintate, cât și berea făcută. În urma războiului survenit la 1737, coloniștii părăsesc definitiv comuna, așezându-se dintre aceștia agricultorii la Vârșăț, iar minierii la Oravița. În locul lor se stabilesc Români din satele vecine, transformându-se astfel Häuerdorf-ul în „Jertof“-ul de azi.

Jossovnic. Era o mică colonie întemeiată la 1733, ai cărei locuitori în urma războiului dela 1737, se stabilesc la Biserica-Albă. La 1735 aparținut-se bisericește comunei Rebenberg.

Lagerdorf. Colonia aceasta, se întemeiasă temporar pe locul unde se stabilise după pacea dela Pasarovit [1718] un escadron de militari, primind astfel colonia numirea de „Lagerdorf“. La 1733 este atașată bisericește parohiei din Vârșăț. În războiul dela 1737 Șvabii fug la Vârșăț, iar locul lor îl ocupă tot Români autohtoni.

Langenfeld. Astăzi locuit de Români și de Sârbi, pe vremuri, dupăcum ne indică și numele localității, a fost o colonie șvabească. Că astăzi urma coloniștilor nu se mai află aici, asta se atribue războiului dela 1737—1739 și jafurilor turcești ce determinaseră pe Șvabi să se adăpostească în Biserica-Albă. Despre urmele lor din Langenfeld ne vorbește Mihail Tümler, care la 1724 ceruse pașaport pentru a-și aduce aici și rudele de pe marginea Rinului. E curios că aici s'au pripășit și Nemți necatolici, adică cei luterani, căroră, însă, amtmanul din Biserica-Albă în primăvara anului 1727 le interzice exercitarea cultului lor în mod deschis. În ziua doua de Paști la anul 1728, un călugăr capuțin din Palanca-Nouă reușește să convertiască la catolicism pe învățătorul coloniștilor luterani, care până aici îndeplinesă și agendele preoțești [„Prediger und Taufer“]. La 1733 Langenfeld-ul, astăzi „Câmpulung“, aparținea bisericește Palancei, iar la 1736 Bisericii-Albe.

Lipova, este una din acele localități ale Banatului, unde Craussen încă la 1721 recomandase guvernorului pentru colonizare 200 familii, cari se repartizară abia la anul 1724. Din cererea ce coloniștii au făcut-o guvernorului

în anul sosirii lor, pentru a li-se trimite un preot, unde se spune că abia avură loc în magazia de sare ce le servia de biserică, — rezultă că, colonizarea de aici s'a făcut cu aparat mare. Cererea acestora a avut efectul dorit, căci încă în anul acela coloniștii primesc în calitate de paroh pe Ioan L a u c h. E interesant, că după un șematizm al episcopiei de Cenad, Lipova, ca parohie, existase încă pe la 1717. În toamna anului 1724 amtmanul de aici raportează administrației militare, că dintre cei sosiți foarte mulți mor. În urma acestora și a mai multor cazuri de îmbolnăvire ce se iviau mereu, administrația militară trimite la 1727 pe doctorul H o c h b e r g la fața locului să studieze situația. În anul 1735 se vorbește și despre un „schulmeister“ (învățător), care a fost insultat de funcționarul S a l b e c k dela oficiul salinelor. În primăvara anului 1737 izbucnește un foc, lăsând pe mulți fără adăpost, cărora administrația militară le permitea să-și ardă varul necesar — în mod gratuit.

Lugojul, după Szentkláray, la anul 1717, avuse 218 case, după o conscripție dela 1721 au trăit aici aproximativ 500 familii. Se crede că coloniștii au venit între anii 1718—1719, fiind compus grosul lor mai mult din meșteșugari. Tot la 1718 se pune bază și parohiei catolice. Prima colonizare sistematică s'a făcut abia în primăvara anului 1725. În anul următor, prefectul districtului Lugoj de pe atunci: Ioan Rațiu (de naționalitate Român) este însărcinat din partea guvernorului, să distribue coloniștilor sosiți, întravilane, pentru zidirea caselor și pământuri arabile. Anul 1733 ne indică sosirea călugărilor minoriți, iar cu anul 1735 Lugojul figurează ca „Markt“ adică târg sau opid.

Liubcova. Incercări de colonizare s'au făcut și aici pe la anul 1724, am zis încercări, pentru că la 1730 nu se mai găsesc urmele coloniștilor destinați pentru comuna aceasta. Chiar și înaltul funcționar R e b e n t i s c h dela administrația militară din Timișoara, se arătase peste tot îndoelnic în reușita vreunei colonizări în Clisură, argumentând insuccesul prin neajunsurile cauzate de Românii băștinași.

Macoviște. Comuna aceasta la coloniști era cunoscută sub numele de M a k o v i t z sau M a t k o v i t z. Se pare că aici s'a făcut colonizarea din primele transporturi, căci la

1726 are și preot. La 1727 amtmanul dela Palanca-Nouă cu preotul local sunt în mare dușmănie, care i-și ajunge culmea când credincioșii se revoltă în contra preotului, fiind răzvrățiți de un tăbăcar cu numele Ioan Walter. La 1733 este numit ca preot Laurențiu Boeck, care administrează atât Petrilova cât și comuna Potoc. În primăvara anului 1736 cetățeanul Matei Weisgarth cere un pașaport pentru Germania, ca să-și aranjeze o afacere de moștenire. La 1738 Macoviștea e aproape întreagă în flacări, fiind probabil aprinsă de Turci. După terminarea războiului dela 1737—1739 în Macoviște nu se mai găsesc coloniști.

Moldova. Colonizarea se începe atât aici cât și în împrejurime la propunerea lui Craussen, încă la anul 1722. La 1725 guvernorul trimite ca preot pentru coloniști sosiți, pe Antonia Stoll. Nici acesta nu scapă de intrigi, căci sub administratorul de aici îl acuză pentru instigație, iar din ancheta ce s'a făcut, s'a găsit vinovat „Schultz“, adică primarul, pe care administrația militară l-a pedepsit foarte aspru. La 1737 tot acel subadministrator acuză și pe cetățeanul Iacob Feilinger, pentru că la insultat. Murindu-le în luna August 1727 preotul, în locul lui este numit capelanul unui regiment ce staționase în Banat, Ignatie Ulrich, care a administrat și comunele Pojejena, Divici și Radimna. În primăvara anului 1734 administrația militară permite să se țină două târguri la săptămână. În războiul cu Turcii comuna a suferit foarte mult, din care cauză pe lângă Români s'au așezat și Sârbi în locul multor coloniști, cari luaseră lumea în cap îngroziți de năvălirile Turcilor cu cari Români erau dealtfel obicinuiți. O colonizare proaspătă, pe lângă puținii rămași, se face la 1756 când se restabilește și parohia. Milleker în „Az első német települések“ zice că colonizarea de aici s'a făcut la 1718 cu Șvabii cei aduși din „Rheingau“, cari se îndeletniciau mai ales cu vieritul și cu sericicultura.

Munar sau Monora, ocure la 1729 ca filie a bisericii din Periamoș [Grădiște]. La 1734 nu se face niciări pomenire de colonia aceasta; probabil că cei nou sosiți s'au mutat la Periamoș.

Mühlenbach. Pe harta lui Mercy (făcută între anii 1723—1725), colonia aceasta este indicată lângă Dunăre

în apropierea comunei Orșova. Se pare, că s'a întemeiat la 1723. La anul 1727 i-se face și recensământul. Pe lista parohiilor catolice dela 1733 obvine sub numele de „Scha bendorf“ aparținând bisericeste la Orșova.

Oravița. Milleker, bazat pe un act ce se află la oficiul parohial rom. cat. din localitate, unde se vorbește, că aici la 1703 au venit 13 minieri tirolezi, pentru a sonda bogățiile miniere de acestui ținut etc. susține că cea mai veche colonie germană din Banat este Oravița. De părerea aceasta este chiar și istorograful Frideric Pesti.

Ambele aserțiuni ale acestora, însă, sunt absolut netemeinice și greșite, pentru că: 1. la 1703, pe când domnia încă împăratului Leopold I. — Banatul era în întregime sub semilună și, deci, curtea imperială nu putea dispune asupra Banatului și a trimite, ca la o moșie din jurul Vienei, minieri specialiști să cerceteze bogățiile subsolare ale acestei provincii exploatare, cum se știe, și de Turci. 2. Documentul dela parohia catolică, pe care s'a bazat superficial ori tendențios și Pesti, spune într'altel că „cei 13 minieri au venit la Oravița pe vremea episcopului de Cenad [cu sediul Timișoara] Adalbert Falkenstein“, ceiace iarăși nu corespunde adevărului, pentru că la 1703, după un șematizm al episcopiei de Cenad pe atunci — episcopul acestei dieceze era: **Stefanus VI Dolny! — La 1703, după amintitul hrisov [pe care și eu l'am studiat], Falkenstein trăia undeva departe de Bănat — în Suabia —, și numai la 1730 se știe, că contele Mercy lucrase din răsuputeri să-și aducă pe ruda sa: baronul Adalbert Falkenstein [pe atunci numai canonic-prepozit în K e m p t e n [Campidena] Suabia, de arhipăstor peste credincioșii catolici din Banat, ceiace i-a succes la 7 Ianuarie 1732 (!) când i-se făcuse instalarea. 3. Cei 13 tirolezi, despre cari am făcut și eu amintire la începutul acestei lucrări, au venit de fapt în toamna anului 1719, iar episcopul diecezei Cenad de atunci, contele Ladislau Nádasdy [15 Iulie 1717—14 Februarie 1730] le trimite, prin administrația militară, în primăvara anului 1720 ca preot pe călugărul benedictin: Wolf Heiding er, atât lor, cât și credincioșilor veniți încă în vara și toamna anului 1718, ca primi coloniști, din părțile Sepeș și Somolnoc [astăzi în Ceho-Slovacia].**

Se pare că toată confuzia anului 1703 este un lapsus calami, o greșeală din pana preotului orăvișan. Michael Fisch (1806—1811) care ticluise acest hrisov la anul 1808, voinde probabil să scrie 1730 și a înregistrat: 1703. Dar și atunci anul 1730 nu poate fixa înființarea coloniei, care cu toată certitudinea se poate stabili la anul **1718**. Și astfel **nu Oravița**, după cum se susțineese de unii istorici maghiari, ci **Timișoara este cea mai veche colonie germană în Banat**, care a luat ființă la 1716, când tot atunci se pune temelie și primei parohii catolice în Banat, adică după scoaterea Turcilor. Astfel stând situația pe cât e de curios faptul, atât este de ciudat, că până astăzi pe nimeni dintre cei chemați nu la izbit inexactitatea acestui an istoric, al colonizării Nemților orăvișeni, care an [1703] este amintit și de Karl Kraushaar din Viena în lucrarea sa festivală*) pag. 144 tipărită în anul trecut [1923] din prilejul serbărilor colonizării Șvabilor la noi.

Minerii sosiți la 1718 și 1719 au locuit la început în comunele din apropiere și numai în vara anului 1720 le zidește camera erarială niște căscioare („Häusel oder Hütel). În primăvara anului 1721 sosesc din Baia-Bistrița [Cehoslovacia] și muncitori specialiști în fabricarea fierului („Schmölzer und Spleisser“) în însărcinarea de a întocmi și un furnal. Aceștia, la 1725, se întorc înapoi. Tot la 1721 Craussen propune administrației militare să colonizeze la Broșteni 300 familii, și astfel Oravița-Montană cu toată siguranța aici lua ființă. Știm, însă, de mai înainte, din care motiv nu reușise colonizarea aceasta. În vara anului 1722 sosesc 247 familii de mineri din Tirol, dintre cari cele mai multe s-au așezat la Oravița. La 1726 se colonizează și mineri cehi, iar la 1727 iarăși Tirolezi. În vara anului 1729 sosește sub conducerea unu-i așa numit Francisc Söll un nou transport de 59 familii din Tirol („Bergknappen und Arbeiter“). La 1727 se zidește biserica rom. catolică. La 1732 amtmanul din Biserica-Albă face arătare în contra preotului de aici care se zice că toată ziua chefulia la cârciumă cu minierii. La 1736 se înființează în Oravița școală primară. Din prilejul războiului Turco - Austriac dela

*) Kurzgefaßte Geschichte des Banates und der deutschen Ansiedler.

1737 - 1739. Românii din împrejurime dau foc Oraviței-Montane. După terminarea războiului, însă, minieritul ia un avânt și mai mare.

Orșova. Dintre cetățile Banatului, Orșova, mai pe urmă, pe la finea lui August 1717 deodată cu cetatea Belgradului, fu recucerită dela Turci. Tot în anul acesta, în luna Noemvrie, câțiva călugări franciscani cer dela administrația militară ca moscheea turcească să li-se cedeze, pentru a o preface într'un lăcaș dumnezeiesc creștin. În primăvara anului 1718 Orșova este din nou întărită, iar măștrii, cari lucraseră aici, toți originari din Germania, se stabilesc definitiv în cetate. În vara anului 1723 orșovenii cer dela administrația militară să fie scutiți de o parte din contribuție, căci din cauza anului neroditor sunt expuși foametei. În anul următor, și de aici încolo, Orșova este pomenită ca oraș. La 1733 administrația trimite pentru credincioșii de aici și din împrejurime câțiva călugări franciscani, amintindu-se tot atunci ca filii ale bisericii din Orșova și comunele respective coloniile Schabendorf (Möhlenbach) și cea dela Mehadia. La anul 1737 aproape toți locuitorii părăsesc Orșova de groaza Turcilor.

Palanca-Nouă, ajunge în posesiunea imperiarilor la 16 Noemvrie 1718. În anul 1722 administrația trimite ca preot pe părintele capuțin Dubellius. Se pare că acest călugăr reușește să convingă administrația pentru a ridica aici o mănăstire, căci la 1724 vedem că administrația, în vederea construcției unei mănăstiri, pune la dispoziție tot materialul necesar în mod gratuit, și pe deasupra și suma de 400 floreni, cu condiția, că mănăstirea să aibe 12 călugări și doi frați laici. Tot în anul acesta este transferat la moara erarială din Săcălovăț în calitate de ferar, Filip Fleininger din Palanca-Nouă. În toamna anului acestuia [1724] se pomenește și de sosirea unui mare transport de coloniști. Către finea anului li-se permite coloniștilor Rudolf Mehl, Ioan Marky, Ioan Nicolaus Ioan Friedrich și Ioan Pechtl să călătorească în Germania, pentru ca să-și aducă și rudele lor în Banat. În anul următor a bătut un foc, care a consumat 40 case, dimpreună cu cazarma călărașilor. Pentru terminarea bisericii, respective a mănăstirei, administrația din Timișoara trimite la anul 1725 încă

300 floreni. In anul următor se vorbește despre activitatea zeloasă a priorului mănăstirei: Alexius, care convertește la catolicism pe mai mulți luterani din Petrilova și Langenfeld. In luna Aprilie anul 1728 se sfințește mănăstirea de aici, la care solemnitate participă mai mulți funcționari din Timișoara. Ca filie a bisericii din Palanca aparținuseră și coloniile Langenfeld și Săcălovăț. In 1734 Palanca-Nouă avuse 499 locuitori Șvabi. La 1736 camera erarială cumpără cu 125 floreni casa cetățeanului Steinhauer pe seama medicului de circumscripție. Din prilejul izbucnirii noului războiu, Palanca-Nouă cade la 1738 în mâinile Turcilor, însă la 1739 este recucerită de către colonelul Bärenklaus, dar cu toate acestea după terminarea războiului, Șvabii fugăriți nu se mai reîntorc îndărăt, ci se așează la Biserica-Albă.

Panciova, a fost recucerită dela Turci la 9 Noembrie 1716. Pe atunci în garnizoană era preot militar Lupu Heidinger pe care îl întâlnim numit peste câțiva ani ca preot la Oravița. In anul următor ca preot al Panciovei este numit un călugăr minorit, ordal căruia se menținuse până la 1737. Din prilejul sosirii unui nou transport de coloniști, administrația din Timișoara roagă pe cea din Belgrad (pentru că și aici s'a înființat una după pacea dela Pojorovăț), să contribue în toate cele necesare la înlesnirea așezării nouilor sosiți. In luna Maiu 1726, primarul Panciovei Ioan Wolf face cunoscut administrației din Timișoara, că principele din țara lui, nu îngăduie de aici înainte alte imigrări în Banat. In primăvara anului 1736 administrația militară dă voie lui Ioan Rudolf, Ioan Heymann și Borbalei Mastbach să călătoriască în Germania, în afaceri de moștenire. In luna Septemvrie 1738 Panciova ajunge iarăși în stăpânirea Turcilor. Insa în vara anului următor, este din nou recucerită de armatele imperiale. Recensământul din 1747 arată la Panciova numai 31 familii șvăbești.

Periamoș. Comuna aceasta se pare că s'a întemeiat înainte de 1724, pentru că administrația din Cenad, în luna Iulie din acel an, avizează comuna despre sosirea unui preot. In toamna anului acestuia preotul este avertizat pentru îndolențele comise în funcțiunea sa, fiind totodată chemat la Timișoara pentru justificare. In 1727 primadministratorul districtului încunoștințează administrația militară din Timișoara,

că coloniștii de aici în anul următor vor fi supuși contribuției. La 1729 colonia aceasta primește preot nou, fiind încredințat să administreze și comunele Munar și Sân-Petru. Se vede că Șvabii de aici erau oameni harnici, căci la 1729 cer o pustă de-ale administrației pentru arendare. În luna Februarie 1735 administratorul din Cenad destitue din funcție [pentru abuzuri] pe primarul comunei. Coloniștii Spanioli aduși de Mercy și așezați în diferite centre ale Banatului, din cauza războiului ce începuse la 1737, părăsesc Banatul, dar sunt opriți la Periamoș dinpreună cu mulți alți coloniști. Biserica își clădesc coloniștii de aici la 1743.

Petrilova. Comuna aceasta locuită astăzi numai de Români, la 1725 era colonizată cu Șvabi. Într'adevăr în luna Aprilie 1725, administrația militară încunoștințează pe Rössler, primadministratorul districtului Palanca-Nouă, despre fuga mai multor coloniști de aici, rugându-l să ia dispozițiuni pentru readucerea lor. Este interesant mai departe că printre coloniștii Petrilovei erau și luterani. Aceasta ne-o adeverește la anul 1729 primadministratorul Palancei Schubert, care într'un proces verbal declară de eretici pe primarul coloniștilor Jacob Steitz și pe dascălul lor [Schulmeister]: Lamath. În luna Februarie 1727 administrația militară cere dela primadministratorul din Palanca iertarea ereticilor de pedeapsa croită [„die verdiente Ketzerstrafe“] pentru exercitarea cultului lor, punându-le în vedere că în viitor exercitarea în mod deschis a acestui cult va trage după sine consecințe grave. În vara anului 1728 comuna nu extradează colonistului Fischer pașaportul pentru Germania, până nu restituie grâul primit pentru semănat („Früchten Nahrungs-Schulden“). În toamna anului 1728 primarul comunei, încunoștințează administrația din Palanca, că cetățearul Ioan Schumann și-a brutalizat preotul. În primăvara anului 1729 se înregistrează o bătaie ce s'a iscat între Români din comuna Ciuchici și Șvabii din Petrilova. La 1733 nu prea sunt mulți coloniști în sat pentru că aparțineau bisericește la comuna Macoviște, iar după războiul dela 1737, toți Șvabii părăsesc comuna, așezându-se la Vârșăț și Biserica-Albă.

Peciu-Nou [Neu-Wien]. Colonia aceasta în anul 1724 are preot, astfel e probabil că s'a întemeiat cu câțiva ani

mai nainte. La 1726 administrația din Timișoara încorporează comuna aceasta la districtul Timișorii. În primăvara anului 1728 administratorul districtual cere dela guvernor încuviințarea pentru a tăia o parte din hotarul comunei Petroman [locuit de Români] pe seama coloniștilor din Neu-Wien, cari înmulțindu-se, nu le mai ajunse pământul cel vechi pe care l-au primit. Tot în anul 1727 se naște, dupăcum am amintit în alt loc, între Români din Cebza și Șvabii de aici o încăerare, pentrucă la pășune li-se amestecaseră vitele. La 1737 Peciu-Nou numără 54 familii. Din prilejul erumperii noului războiu Turco-Austriac, o bună parte a coloniștilor se refugiară în cetatea Timișorii.

Ploșița. De colonia aceasta se vorbește mai întâi la 1733, când se atașează bisericește comunei Deliblata. Fiind sămănăturile coloniștilor de aici în anul 1736 compromise, administrația le distribue 120 măsuri de grâu. Peste un an coloniștii fug la Biserica-Albă.

Potoc. Că și aici au existat coloniști, aceasta ne-o dovedește Niclas Puff care în luna Octomvrie 1727, dorește să se mute la Palanca. Bisericește coloniștii aparținură comunei Macoviște. În urma războiului dela 1737—1739 colonia își pierde urma,

Pojejena. Comuna aceasta se colonizează la 1721. Chiar și cartierul lui Craussen era aici pe vremea când acesta a fost însărcinat cu colonizarea Banatului. La 1733 ocure ca filie a bisericii din Moldova. Tot în toamna anului acestuia coloniștii din „Boshesena” [adică Pojejena] cer dela administrație 100 măsuri de grâu, pentrucă grindina le nimicise recolta; totodată cer să fie absolvați pe anul acela și dela contribuție. Cu începerea războiului, comuna este jefuită de Turci și de hoți, iar coloniștii fug la Biserica-Albă și Vârșăț.

Radimna, se pare că s'a colonizat deodată cu Moldova și Pojejena la începutul anului 1722. La 1733 este amintită de filie a parohiei din Moldova. În timpul războiului coloniștii de aici se resfirară în toate părțile.

Rebenberg. Se pare că s'a întemeiat la 1723, căci și pe harta care se făcuse pe timpul lui Mercy era îndicat. În luna Decemvrie 1724 coloniștii își fac pe Nergan o moară după felul celor din Germania [„auf deutsche Manier“].

Parohia a luat ființă la 1724 prin Nicolae Valbach, mai târziu, pe la 1733 agendele preoțești le îndeplinesc niște călugări franciscani, aparținând atunci bisericeste de Rebenberg și credincioșii din Iossovnic. La 1735 izbucnește un foc mare, care nu crușase nici biserica de curând zidită, din care dezastru au scăpat abia 15 case. Războiul dintre Turci și Austrieci fugărește și pe coloniștii acestei comune.

Recaș. Pe harta Banatului, făcută sub generalul Mercy, localitatea aceasta este însemnată cu numirea de Rikass. Se colonizează pe la anul 1726. Tot în anul acesta administrația din Timișoara este încunoștinată despre speculațiile ce le-au făcut coloniștii din colonia aceasta cu moșiile și casele primite dela camera aulică, pe cari vânzându-le, se prezentau în alte colonii ca imigrați nou sosiți. Întreprinderea aceasta rentabilă, însă, n'a fost mult practică, căci descoperindu-se culpabilii, pedepsele acestora le-a servit probabil celorlalți ca lecție. La 1733 comuna este înregistrată sub numirea de „Teutsch Rikas” îngrijindu-se de hrana sufletească a coloniștilor de aici călugări franciscani. În războiul dela 1737—1739 comuna a trăit zile grele.

Rusova. În localitatea aceasta nu se știe exact în ce an au sosit coloniștii. Prima pomenire despre existența lor s'a făcut în vara anului 1724, din prilejul sosirii preotului Praun identic probabil cu Ioan Braun din Häuerdorf, adică Jertof. Al doilea act referitor la Șvabii din Rusova se face în luna Decembrie 1727 când guvernorul provinciei permite coloniștilor zidirea unei mori. La 1729 este amintit de preot un anume Kayser. În luna Decembrie 1733 „Franciscus de Buisson Parochus Rusovensis” cere dela forurile superioare să atașeze la Rusova pe credincioșii din Häuerdorf și Freudenthal. Cu doi ani mai târziu administratorul din Palanca-Nouă, încunoștințat de paroh, interzice colonistului „Jochenmayer” să-și vîndă averea și să părăsească comuna. Dela 1738 însă, și mai ales după terminarea războiului ivit între Turci și Austrieci, Rusova începe a lua caracter curat românesc mutându-se Șvabii la Vârșăț întocmai ca și la Jertof.

Schabendorf sau Schwabendorf se pare a fi una cu colonia Mühlenbach de lângă Orșova, despre care vorbisem mai înainte.

Sahaia. Istoricul Böhm, în istoria oraşului Biserica-Albă, vorbind despre colonia Salhausen, spune că era situată: „in der Gegend Suhaj“ (Weisskirchen etc. pag. 27). Astfel colonia aceasta de scurtă durată, pomenită numai de administratorul suprem Wassy, din prilejul când în luna Maiu 1724 doreşte să o populeze cu 130 familii, se ascunde sub trei numiri: Sahaia, Suhaj, ba chiar şi Suchenthal. Zic şi Suchenthal pentru că numirea aceasta ocure iarăşi numai odată atunci, când în luna Septembrie 1724 se vorbeşte ca de o localitate foarte puţin populată, aşezată în districtul Palanca-Nouă.

Salhausen. După Milleker Salhausen purtase numele unui vestit căpitan al Cetăţii Palanca-Nouă. Urmele acestei colonii astăzi nu se mai găsesc. Pe vremuri, pe harta lui Mercy, era fixată la nord de Biserica-Albă, deci în districtul Palanca-Nouă. Se pare că a fost o colonie mai puternică, căci în luna August 1724 avea şi preot. La 1734 are numai 198 suflete cu un an înainte ajunse filie a parohiei din Biserica-Albă. Războiul dela 1737—1739, distruse în așa măsură localitatea aceasta, încât coloniştii fusă nevoiţi a se muta la Biserica-Albă.

Săcălovăţ. Comuna aceasta încă la 1724 are colonişti cu întocmiri bune. Li vedem făcându-şi paşapoarte pentru Germania ca de pildă Petru Krauss (zur Hereinbringung seiner im römischen Reich seyenden Freunde) pentru că şi aceia venind la noi să se îmbogăţiască. La 1729 se vorbeşte aici despre o moară erarială pe care o făcură coloniştii, fiind plătiţi cu 18 creiţari la zi. Până la 1733 comuna aparţinuse bisericeste la Palanca Nouă. Din prilejul recensământului din 1734 comuna avea 344 colonişti. După războiul din 1737—1739 coloniştii se stabilesc la Biserica-Albă, rămânând astfel în localitate aproape numai Sârbi.

Sân-Petru este amintit de colonie („neu angesetzter deutscher Ort“) mai întâi în luna Februarie 1724. Până la anul 1728 în colonia aceasta nimic mai important nu s'a înregistrat. În primăvara anului acestuia, însă, se aminteşte despre sosirea unui preot, care funcţionase pân'atunci în oraşul Giula, iar călugărul minorit Gäbel, care servise pân'atunci aici fu strămutat la Aradul-Nou. În luna Maiu 1729

administratorul din Timișoara este încredințat de guvernorul provinciei, să ancheteze în cearta și neînțelegerile ce s'au iscat între locuitori și amtmann. Tot în anul acesta comuna se atașează bisericește la parohia din Periamoș, dar cu începerea anului 1733 locuitorii își susțin preot pe spesele lor.

Timișoara. Vechea cetate din Banatul Corvinilor, care la 27 Iulie 1552 cade în mâna Turcilor datorită vestitului beliduce otoman Ahmed, și stăpânită neîntrerupt timp de 164 ani, 3 luni și 16 zile, de un lung șir de beglerbegi [primul fusese Cason pașa], ajunge să fie iar eliberată de sub semilună, cu ziua de 12 Octomvrie 1716 prin vitejia și iscusința generalului latin Eugen de Savoya în urma unui asediu neîntrerupt de 48 zile. În ziua următoare, la 13 Octomvrie, ultimul beglerbeg Mehmed, predă cetatea vestitului general de origină franceză. Evacuarea cetății s'a făcut în 4 zile. În 17 Octomvrie douăsprezece mii de Turci își iau drumul spre Panciova respective spre Serbia, lăsând în cetate la ordinul prințului nenumerate arme, muniții și alimente. În 18 Octomvrie 1716, își face întrarea triumfală în cetate prințul Eugen de Savoya în uralele locuitorilor băștinași, oropsiți de atâta amar de vreme: Români, Sârbi, Armeni, Dalmatini și puțin Jidani. Unguri nu erau deloc în cetate; câți vor fi fost au plecat cu Turcii, fiind refugiați din tabăra lui Rákóczy, care ca și Turcii, erau dușmani neîmpăcați ai imperialilor.

Timișoara pe atunci a constat din aproape 2000 case, foarte ruinate din pricina războiului, străzile erau înguste, întortochiate și murdare, bazare turcești, minarete, cafenele înegrite de fum, toate se înșirau astfel, ca să redea ochiului aspectul unui oraș turcesc. Unica zidire marcantă, care serve de reședință beglerbegilor, dar și aceasta neglijată, a fost castelul lui Ioan Corvinul. La 21 Octomvrie ia cunoștință și împăratul Carol al VI-lea despre ocuparea Timișorii. Tot în anul acela la 1 Noemvrie este numit de către împărat contele Mercy ca guvernor al provinciei: „in Ansehung der bekannten guten Aufführung, erwiesenen valeur und erworbenen langen Erfahrungheit, auch besonderen desinteressment“. La începutul anului 1717 Mercy trimite pentru sancționare împăratului, programul pentru reorganizarea Banatului „Haupt-Einrichtungs-Werk“, având următoarea

rele capitole: „Camerale”, „Oeconomicum militare”, „Provinciale” și „Politicum”, care sancționare se făcuse abia către finea anului, în luna Noemvrie.

Colonizarea Timișorii cu germani s'a făcut cu zel și multă febrilitate încă din zilele prime, așa că la numirea lui de guvernor, se aflaseră mai multe familii de-ale marchitanilor. La 1 Ianuar 1718 se constituie primul consiliu comunal șvăbesc, format din primarul Tobias Baltasar Hold de profesiune chirurg, de origină din Frankenhaus și din consilierii: Ioan Böckhel din Weyden, Ioan Hammer din Holz-Kirchen-Bavaria, Friderik Cram din Löss-Braunschweig și Ioan Thonner din Egenfeld-Bavaria, iar cei dintâi bürgeri cu drept la alegeri sunt următorii: Ioan Arnoldt, Ioan Adams, Ioan Braun, Iacob Carl, Maxim Danauer, Maxim Daniel, Cristofor Dorfmayr, Sebastian Diepoldt, Martin Fröhlich, Iacob Feiertag, Iacob Frantzing, Laurențiu Glass, Iacob Gruber, Pancrațiu Lipert, Ioan Loder, Ioan Mach, Ioan Müllner, Benedict Meister, Florian Plamb, Gașpar Pispek, Melchior Paul, Ioan Prenner, George Polack, Ioan Pauer, Leopold Pilss, Ioan Ploberger, Matei Potterman, Clemente Prembsner, Ioan Prumer, Matei Ramleithner, George Reybrecht, Francisc Raind, Petru Solderer, Henric Scherer, Hans Senning, Ioan Schön, Ilie Schlosser Ioan Schörghofer, Ioan Topp, Gheorghe Twarschak, Vincențiu Tomb. [Preyer: Monogr. d. Kön. Freistadt Temesvar, pag. 55.] La 23 Septemvrie 1718 generalul Mercy încunoștințează pe toți administratorii districtuali, despre numirea lui ca președinte al oficiului pentru administrarea Banatului „Landes-Administration des Temeser Banats”, compus fiind atât din funcționari militari cât și civili. Dintre aceștia afară, de Mercy, care pentru funcția lui de guvernor primia anual suma de 28000 floreni, plus, începând cu 30 Octomvrie 1726, încă o altă retribuție pentru rangul de mareșal și pe deasupra venitele dela domeniile comunelor Cocoda [și nu Cocota, cum este botezată de noi] numită mai târziu de Unguri: Orcyfalva și comuna Ghilad, cei mai vestiți funcționari superiori erau: contele Francisc Paul Wallis, comisar imperial Haun, consilierii Alexandru Ioan Kallanek și Francisc Rebenstsch, căpitanul Mayerhoffer secretarul administrației, Ioan Antoniu de Jean inspector, con-

tele Steinwille directorul districtelor etc., toți primind salare foarte frumoase, împrejurare, care i-a făcut oameni corecți și devotați oficiului lor.

Sfințirea primei biserici parohiale se face la 7 Aprilie 1718, iar primul clopot sosește din Viena în ziua de Sf. Mihai anul 1719, căci până aici semnalul începerii serviciului divin era sunetul dobelor. La începutul anului 1724 coloniștii sosiți cu primul transport, sunt constrânși la contribuție. În primăvara anului 1726 sosește un nou transport de industriași din Viena.

Vârșăț. Milleker în „Gesch. d. kön. Freistadt Werschetz I. 78” spune, că primii coloniști germani au sosit în anul 1717. Părerea d-sale cred că este puțin întemeiată, pentrucă pe vremea aceia — în sudul Banatului existau încă hărțueli cu Turcii, așa de pildă pe când generalul Eugen de Savoya asedia cetatea Belgradului, pe la Orșova și Clisură — în mai multe rânduri cete de Turci învadează sudul Banatului, prădând tot ce le era în cale chiar până către Palanca și astfel orice încercare pentru colonizare trebuie că a fost stingherită de încruziunea Turcilor. Mai probabil este că începutul colonizării se face în anul 1720, când afirmative, după indicațiunile șematizmului Diecezei Cenad la 1892, a luat ființă și parohia catolică. La 1722 se vorbește despre venirea unui călugăr franciscan. Colonizarea adevărată însă se face în primăvara și vara anului 1723. În luna Iunie administratorul districtului Vârșăț este avizat de administrația militară din Timișoara, că din cele 18 familii ce vor sosi, patru familii să fie transferate, la dorința lor, la Biserica-Albă. Tot în anul acesta în luna August sosește dela guvernorul provinciei încuviințarea pentru a li-se împărți coloniștilor pământuri etc., ceiace ca pretutindenea așa și aici s'a făcut în detrimentul Românilor băștinași și ici-colea și în paguba Sârbilor. Ca exemplu aduc o vie a episcopului sârbesc din Vârșăț care în Februarie 1724, fusese expropriată pe seama coloniștilor, ca mai târziu, însă, în urma insistențelor ce le făcuse vlădica la guvernor, să fie iarăși retrocedată episcopiei. Tot în luna Februarie din 1724 se notează și venirea părintelui Anselm Hailer, căruia în vara anului următor îi ocupă locul Ioan Arzfeld. În vara anului 1730, administrația militară permite colonistului

Maynzner să călătorească la Frankfurth, pentru a-și aranja o afacere de moștenire. În războiul dela 1737 – 1739 Vârșățul adăpostește nenumărați Șvabi refugiați din coloniile lor, de groaza Turcilor.

Voiteni. Cu coloniștii șvabi din comuna aceasta ne întâlnim mai întâi în vara anului 1728, din prilejul unei anchete ce o făcuse primadministratorul Wasy dela Ciacova, în cauza neînțelegerii ivite între „oberschultz“ (primarul), și unii coloniști. Wasy termină ancheta cu arestarea căpetenilor, cari provocară vrajba, dovedindu-se astfel nevinovăția oberschultzului. La 1733 comuna aparține în cele bisericesti la parohia dela Denta. Recensământul din 1737 înregistrează numai 21 familii șvăbești.

Weisskirchen [Biserica-Albă]. Istoricul Böhm — în monografia acestui oraș susține, că colonizarea Șvabilor se face în luna Maiu 1717. Afirmațiunea sa pare a fi greșită, pentru că tot împrejurările colonizării Vârșățului stabilise și întemeierea colonizării Șvabilor de aici. Astfel mai probabil este că începutul colonizării se face la anul 1720 ca și la Vârșăț, dar adevărata colonizare se efectuește în urma patentei imperiale odată în vara anului 1723, și chiar din acest motiv s'a și sărbătorit atât la Vârșăț cât și la Biserica-Albă, Timișoara etc. în toamna anului trecut (1923), aniversarea celor două centenari dela colonizarea lor la noi. La 1 Ianuarie 1724 este numit de guvernor, ca subadministrator, sublocotenentul Lang, iar cu o lună mai târziu de preot Ioan Ott. Peste câteva luni, însă, credincioșii își denunță preotul la guvernor pentru incorectități și excese, iar chirurgul („Feldscherer“) Cristofor Koch mai adause la pâră, că amintitul preot insultase întreagă administrația militară. În luna Iunie coloniștii Ioan Hartmann și Littiger dela administrația militară din Timișoara pașapoarte pentru Germania, spre a-și aduce și rudenile lăsate în țara lor, la Biserica-Albă. Tot în toamna anului 1724, amtmanul Römerer adresă o plângere administrației militare pentru ținuta incorectă ce o arătase coloniștii față de organele oficiale. La 1730 tot amtmanul Römerer acuză pe primarul („Schulteiss“) din localitate pentru că a criticat administrația din Timișoara. Conscripția din anul 1734 numără 991 de coloniști. În războiul Turco-Austriac dintre anii

1737—1739, Biserica-Albă a suferit multe neajunsuri din preună cu coloniștii din împrejurime.

*
**

Ar fi foarte interesant, dacă s'ar ști cu precizie, din cari ținuturi ale Germaniei se stabiliră cei sosiți pe vremea generalului Mercy printre noi în coloniile amintite. Adevărata origine a coloniștilor, însă, foarte anevoios s'a putut fixa abia în câteva locuri. Dealtfel cauza este războiul izbucnit la anul 1737, care a provocat o mare învălmășeală printre Șvabii neobicinuiți, ca înaintașii noștrii, cu vizitele turcești. Coloniștii, în fuga lor zăpăcită, n'au ținut socoteală nici de agoniseala și avutul lor, necum de listele, cari le indică originea, s'au de matriculele parohiale, cari toate s'au pierdut.

Se pare că cei din Aradul-Nou au venit din Franconia, Lotharingia și Alsacia; cei din Ciacova au fost aduși din Bavaria, iar cei din Deta de lângă Rin și Mosel. Despre Șvabii din Biserica-Albă, istoricul Böhm crede că sunt de origine din Alsacia și Pădurea-Neagră. Despre coloniștii din Cudriț, Milleker susține că au sosit din Alsacia, Pfalz și Trier. Nemții Orăvițeni au venit în mare parte din Tirol și de prin regiunea Schwaz, cei dela Periamoș din ținuturile dintre Rin și Mosel, adică din Pfalz, Lotharingia, Mainz și Trier. Despre Șvabii dela Vârșăț tot Milleker susține că au venit din ținuturile Rinului, din Bavaria, Baden și Luxemburg.

Tot aici cred că pot aminti fugitive și despre coloniștii italieni și spanioli, pe cari i-a adus Mercy ca elemente necesare la repararea și zidirea cetăților și clădirilor publice iar mai târziu ca specialiști la fabricarea mătasei, postavului, hârtiei, la cultivarea orezului etc.

Transporturi mai însemnate cu Italieni s'au făcut între anii 1729 și 1736, fiind delegat din partea guvernului ca supraveghietor la colonizarea aceasta consilierul De Jean, care așează pe acești frați latini la Timișoara, pentru fabricile de acolo și în diferite alte localități ca de pildă la Ciacova, Freidorf și în satul lui Mercy: Mercydorf. La anul 1733, locșitorul lui Mercy, baronul Leopold Engelshofen făcu din încredințarea acestuia, care era pe atunci însărcinat cu conducerea unei divizii în războiul Franco-Austriac, un

nou transport de Italieni, iscusiți mai ales în fabricarea mătasei. Cele mai multe familii fură colonizate la Timișoara, în frunte cu versatul călugăr Clemente Rossi, despre care am spus că fusese numit de Mercy ca director peste stabilimentele de sericicultură din Banat, la anul 1734. În anul următor, sub conducerea unui așa numit Iosif Dall'Avò, sosește încă un transport de Italieni din jurul Trientului. Astfel abstrăgând de celelalte colonii italiene, în comuna Mercydorf se stabiliră, între anii 1734—1736, cam la 120 familii, cari își aduseră chiar și preot din Italia. Astăzi, acești descendeți latini, durere, s'au șvabizat complet.

Cu privire la așezarea spaniolilor, unii istorici susțin, că guvernorul Mercy adusese un transport încă pe la anul 1722. Afirmări pozitive despre această primă colonizare a lor, însă, nimeni nu face. Se spune mai departe că și dânșii fuseseră întrebuințați la reconstruirea cetăților.

Despre a doua colonizare a Spaniolilor sunt date precise. Primul transport s'a făcut în luna Decembrie 1735, fiind compus, după afirmațiunile scrutătorului Miletz, din militari și funcționari pensioniști, cari veniseră la Viena, la stăpânul lor — împăratul Carol al VI-lea —, după ce abdicase de Spania. Pe acești slujitori credincioși — împăratul îi încredință lui Mercy, care îi așeză la Timișoara și Mercydorf. Alte transporturi sosiră în luna Aprilie și Iulie 1736, fiind cei sosiți de origine îndeosebi din jurul orașului Barcellona, Biscaya și Catalonia și distribuți în districtele: Becicherec, Panciova, Ciacova și Vârșăț.

Noul președinte al administrației, Hamilton, contemplanse să le zidiască chiar și un oraș pensionarilor spanioli, lângă orașul Becicherecul-Mare de astăzi, care pe atunci era o simplă comună. Planul construirii orașului se termină în luna Februarie 1737. După ce primi Hamilton dela curtea aulică tot concursul și toate înlesnirile convenite, însărcină pe „oberbuchhalter“-ul Hagen și pe consilierii Neffzern și Deschan, să fixeze împreună cu reprezentanții Spaniolilor toate amănuntele aceste întreprinderi mari.

Războiul Turco-Austriac, dar și miasmele nesănătoase din bălțile din jurul Becicherecului, zădărnicesc opera lui Hamilton, căci o mare parte din acești coloniști în primă-

vara anului 1738 părăsiră Banatul,*) așezându-i curtea imperială la Buda și Viena.

Astfel Barcellona-Nouă, căci numele acesta era să-i fie designat noului oraș, după majoritatea coloniștilor ce veniră din jurul aceluși oraș spaniol a rămas numai un proiect. Restul Spaniolilor încetul cu încetul se contopiră ca și Italienii, în elementul șvăbesc.

*
**

Despre colonizarea a doua amintesc întrecută că, s'a început, în stil mare și cu o deosebită chibzuință, sub împărăteasa Maria Terezia la anul 1763, adică după pacea dela Hubertsburg, care termină războiul de șapte ani cu insuccesul Mariei Terezia față de Frideric cel mare regele Prusiei. Dar și sub domnia lui Iosif al II-lea, fiul și urmașul faimoasei împărătese, încă se făcură colonizări însemnate.

La 25 Februarie împărăteasa decretase o patentă [Kolonisationspatent] în care erau precizate toate înlesnirile și favorurile coloniștilor, doritori de a se stabili în Banatul-Timișan, Bacica, ori ținuturile Sătmărene etc. Li se distribuia, din așa numitele „Kameralgüter“ [moșii camerale], pământ gratuit, ajutoare la zidirea caselor etc. scutiri de contribuție pe șase ani, lemne de construcție și foc în mod gratuit, iar industriașilor pe lângă alte avantaje, scutire de orice dare pe timp de 10 ani.

Pentru vremea petrecută în transport cei căsătoriți primiau zilnic 12, iar copiii câte 2 creițari; junii și cei vădu-

---

*) O listă ce s'a păstrat amintește pe următorii: Don Francesco Palteras, D. Caetano de Verende, D. Josepho Medica, D. Bernardo Belarde, D. Philippe Guiello, Petro Sanz Isabell, D. Guadiola, D. Michaelo de Balenchana, D. Marco Combreze, D. Balthazar Manza, Antonio Martinez, Petro de Ribero, D. Lorenzo Fernandes, Giacomo de Casamitana, D. Giuseppe Basch, Donna Maria et Don Joseph Espanol, Joseph Binas, Donna Anna Dolget et Donna Anna Ferrer, Don Sangripro, D. Ambrosio Fes, D. Saine Aleman, Genaro Gigliano, D. Juan de Ibara, D. Jnan Sans Finente, Jayme Pontel, D. Silvestre Tagell, Benito Masvidal, Francisco Pardo de Figuiron, Emanuel de Castro Corneta, Francesco Paez Zesta Cruz, D. Calgagni di Toledo, D. Josef Garcia, D. Maruca Gonzales de Flegeman, Pompey Landolf, Donna Marianna dellj Valle, Joseph Burian, Donno Paola Genovez, D. Pietro Segoor, J. Videle. [Tört. Rég. Ért. VIII. 197.]

viși câte 6 creițari. Pentru preoți, învățători și medici se îngrijea tot camera imperială. Comisarii însărcinați în recrutaarea pentru fiecare familie, pe lângă salariul lor, primiau un onorar de 1 florint 30 creițari. Drumul îl făceau imigrații pe Dunăre, și ajungând la Viena li se distribuiau pașapoartele, dar adesea se făcea numai unul pentru întreg transportul, ca de pildă: pentru coloniștii din Pădurea-Neagră, la număr 120, sosiți în Banat la anul 1763.

Cei sosiți erau așezați sau în vechiile colonii șvăbești formate sub Mercy, sau întemeiau comune noi și de mulțori bine populate, ca de exemplu, la anul 1765: Sackelhausen (de lângă Timișoara) avea 300, Hatzfeld (Jimbolea) 405, Grossjetscha cu 204 case.

Prin ordinul din 13 Maiu 1767 coloniștii primiră 24 jugăre pământ arabil și pentru pășunat. Tot în anul acela camera imperială mai zidește încă 2000 case pentru transporturile noi sosite. În urma acestor favoruri și avantaje, făcute de împărăteasă, numărul coloniștilor sporise din an în an. Astfel în anul 1768 sosiră 462 familii cu 1888 persoane, la 1769; 815 familii cu 3124 persoane, la 1770; 3214 familii cu 10.292 persoane, la 1771; 387 familii cu 1585 persoane, la 1773; 1385 familii cu 5568 persoane, înfințindu-se comunele următoare; Altringen, Bogarosch, Blumental, Buchberg, Charville, Charlottenburg, Gottlob, Heufeld, Königshof, Lichtenwald, Lovrin, Marienfeld, Neuhof, Segentau, St. Hubert, Tribswetter etc.

Că la ce număr s'a ridicat populația șvăbiască, sub domnia împărătesei Maria Terezia, aceasta ne-o arată recensământul făcut de guvernorul provinciei: contele Clary la anul 1770:

Români	181.639
Sârbi	78.780
Bulgari	8.683
Țigani	5.272
Șvabi, Italieni, Francezi . .	42.201
Jidani	353

In total . . 317.828 suflete.

Recensământul acesta încă nu arată pripășirea Ungurilor printre noi, ceiace se esplică prin faptul că Banatul era

considerat pe atunci de provincie imperială, fiind deci oprită de camera imperială colonizarea Banatului și cu Unguri.

Iosif al II-lea avea și mai mult la inimă colonizarea Banatului nostru cu Șvabi, acordându-le favoruri și mai mari, fără ale arunca și bieților băștinași — vr'un os de ros. La Viena, pe lângă cheltuețele de transport acoperite de camera imperială, imigrații mai primiau și câte doi floreni. Familiile sosite în Banat își primiau casa și superedificatele necesare, pământul „Ansässigkeit” distribuit după mărimea familiei, dela 8 până la 34 jugăre. Mai primiau o păreche de boi sau cai, o vacă, trăsură, un plug și celelalte unelte agricole, toate — gratuit. Industriașii cari se stabiliseră, deasemenea își luau înprimire casa, dreptul de meșteșugari, fără a li se cere vre-o para, ba mai primiau încă 50 floreni pentru procurarea instrumentelor necesare și pe deasupra 15 ani scutire de orice contribuție.

În urma acestora nu-i mirare, dacă sub domnia de 10 ani a lui Iosif al II-lea, vechiile colonii se măriră, și se întemeiaseră o altă mulțime de comune înfloritoare ca de pildă: Bachovar, Daruvar, Ebendorf, Josefendorf, Katharinental, Liebling, Orcydorf, Margitta, Modosch, Moricfeld, Nickydorf etc. etc., sporind numărul coloniștilor Șvabi încă cu vre-o 40.000. Deci în total până la 1790 numărarea la 80.000 suflete, fiind cu toții de origine din sud-vestul Germaniei de astăzi, adică din Bavaria, Suabia și țările de pe Rin. Numărul lor de atunci — aproape s'a întrăit. Astfel după o statistică făcută de dânșii anul trecut, în Banatul nostru trăiesc 230.580 suflete.

Localitățile mai însemnate cu peste două mii Șvabi sunt următoarele:

Timișoara	45.000	Gottlob	2.000
Iarmata	5.000	Grabatz	2,200
Sackelhausen	3.644	Lenauheim	2.500
Neubeschenowa	2.380	Bogarosch	2,570
Kleinbetschkerek	2,657	Neupetsch	2,500
Sân-Nicolaul-mare	4.000	Aradul-nou	5.600
Marienfeld	2.600	Orzydorf [Cocoda]	2,070
Deutschtanad	3,000	Gertianosch [Cârpiniș]	2.800
Triebswetter	3.500	Grossjetscha	2.400
Lovrin	3,400	Periamoš	3.500

Sân-Petru	2.400	Moritzfeld [Maureni]	2.500
Billed	3.860	Arad	8.000
Lipova	3.500	Sânt-Ana [jud. Arad]	5.800
Guttenbrunn	3.000	Lugoj	8.000
Wariasch	2.460	Caransebeş	3.000
Recaş	2.500	Orşova	3.000
Ciacova	2.790	Oraviţa	3.000
Liebling	4.200	Steierdorf-Anina	8.000
Bacova	2.000	Reşiţa	11.000
Nichişoara	2.000	Bocşa	2.000
Deta	3.800	Königsgnad [Tirol]	2.000

INCHEIERE.

Cunoscând istoricul descălecării Șvabilor în frumosul nostru Banat, să stabilim puțin ce determinase pe imperiali, să aducă pentru refacerea, respective exploatarea Banatului, dar mai ales pentru **agricultură**, supuși de pe Rin și din alte regiuni muntoase din Germania, coloniști, cari după cum văzurăm, nu se prea îndeletniciră la început cu meșteșugul plugăritului, având la dispoziție camera imperială, pentru executarea acestui plan, pe Români băștinași, înfrățiți cu brazda plugului dela zemislirea lor.

Se poate că unii cari voesc să scoată în evidență numai capabilitatea elementului șvăbesc, vor răspunde că Mercy, respective imperialii au adus pe acești **pretinși agricultori** în Banat pentru că populația indigenă era complet exhaustată și istovită în urma jugului otoman, neputând astfel corespunde necesităților refacerii economice. Petru formă se poate admite o astfel de aserțiune, în fond însă nu, căci Români autohtoni, **dacă erau și ei tot așa, de bine menajați și încurajați cum erau Șvabii neagricultori**, cu toată certitudinea și fără acești caspeți nereclamați de Români bănățeni, Mercy putea să obțină aceleași progrese.

În fond, aducerea coloniștilor șvabi, pentru refacerea „Banatului însălbătăcit“, a fost alta: vechea **politică** a Habsburgilor, de a îmbucătății și împetrița cu Germani toate ținuturile ce ajungeau sub ocrotirea vulturului cu două copete. Pentru înfăptuirea acestor planuri, organele executive se folosiau de diferite mijloace, cari pentru Români bănățeni și pentru justele lor drepturi și interese, dupăcum

am văzut din acest tratat, erau neasămuit de jignitoare. In urma acestui tratament vitreg față de privilegiații împăratului, nu-i mirare dacă înaintașii noștri primiră pe Turcii la năvălirea lor dela 1737 cu brațele deschise. Dealtcum tratamentul intolerabil și marile nedreptăți ce li s'au făcut Românilor din prilejul colonizării Șvabilor, le-a recunoscut chiar și împăratul Iosif al II-lea, într'un text din instrucțiunile, pe cari le făcuse pe seama administrației din Banat, în care spune într'altăle că „Valahii din Banat sunt foarte barbar tratați, nefiind recunoscuți nici de stăpâni ai propriilor lor ogoare etc.”

De atunci a trecut multă vreme. — Soarta sub stăpânirea ungurească nici pe concetățenii noștri Șvabi nu i-a prea cruțat de nemulțumiri. Convețuind cu noi, ne-au fost un stimulent de îmbărbătare în progresele noastre, cu toate că Românii erau cu mult mai asupriți, și mai săraci de cât ei, dar cred că aici este a se căuta meritul Românului bănățean, care dacă nu i-a întrecut, totuși a ținut pași în toate privințele cu dânși, atât în cele economice cât și în cele culturale.

Lucrării consultate:

Joh. Heinr. Schwicker: Geschichte des Temeser Banats.

Ortvay Tivadar: Temesmegye és Temesvárváros története.

Pesti Frigyes: Krassó-Vármegye története.

Raim. Friedr. Kaindl: Geschichte der Deutschen in den
Karpathenländern.

Böhm Lénárt: Délmagyarország vagy az ugynevezett
Bánság-külön története.

L. Böhm: Geschichte von Weisskirchen.

J. Preyer: Monographie der kön. Freistadt Temesvar.

Szentkláray Jenő: Mercy kormányzata a temesi Bánságban.

V. Milleker: Geschichte der kön. Freistadt Versetz.

Miletz János: Adatok a délmagyarországi spanyol telepek
történetéhez.

